

บทที่ 2

คติความเชื่อ

จินตนาการของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่มีขอบเขตจำกัด จะเห็นได้จากการที่มนุษย์สามารถสร้างแนวความคิดที่มีลักษณะเลื่อนลอยหรือเป็นไปได้ให้เกิดมีรูปร่างเป็นตัวตนขึ้นได้ แนวความคิดที่เกี่ยวกับการจินตนาการนี้จึงรวมทุกสิ่งที่เป็นภาพความนึกฝันของมนุษย์ไว้ทั้งหมด ดังนั้นเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบถึงศิลปะที่แสดงความเป็นจริงกับศิลปะในแง่จินตนาการแล้ว จะเห็นได้ว่าศิลปะที่แสดงความเป็นจริงมักจะปรากฏรูปแบบที่มีโครงสร้างแน่นอนของตนเอง แต่ศิลปะในแง่จินตนาการนั้น จะมีความแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เป็นจริง อย่างไรก็ตามในรากฐานเดิมของรูปแบบที่ถูกจินตนาการขึ้นต่างก็มีลักษณะพื้นฐานที่มาจากธรรมชาติ เช่น จากสัตว์ พืชหรือมนุษย์ และผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการจินตนาการนี้ก็จะไม่เป็นไปตามลักษณะธรรมชาติที่มีอยู่เดิม บางครั้งก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปจนไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้ เป็นต้น¹

พื้นฐานของการจินตนาการเกี่ยวกับสัตว์พันทาง

การสร้างรูปแบบของสัตว์พันทางหรือสัตว์ผสมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่น่ามาเป็นสื่อแสดงแนวความคิดของมนุษย์ในแง่จินตนาการ ด้วยการสร้างรูปแบบบางอย่างขึ้นให้มีตัวตนเป็นเสมือนสิ่งที่มีชีวิต ประกอบด้วยลักษณะเด่นทางกายภาพที่ได้จากสัตว์ พืช หรือจากทั้งมนุษย์และสัตว์รวมกัน จึงไม่ได้เป็นไปตามลักษณะของมนุษย์หรือสัตว์ทั่วไป และในบางครั้งก็มีรูปแบบของสัญลักษณ์เข้าเกี่ยวข้องด้วย สิ่งเหล่านี้อาจจะไม่เป็นสัตว์พันทางทั้งหมด เพราะบางส่วนได้ถูกสร้างขึ้นจากพื้นฐานการขยายลักษณะหน้าตา หรือส่วนของร่างกายที่เกินความเป็นจริง แม้ว่าจะเกิดขึ้นด้วยวิธีการนำเอาส่วนต่าง ๆ มาประกอบกันขึ้นก็ตาม เช่น รูปปั้นที่มีดวงตาหรือเศียรเป็นจำนวนมาก เป็นต้น พื้นฐานความคิดในเชิงจินตนาการนี้ มีปรากฏในบทพรรณนาที่เก่าแก่ต่าง ๆ จนกลายเป็นความคิดที่แพร่หลายในระยะเวลาต่อมา โดยมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ศิลปะยุคโบราณจนถึงศิลปะยุคกลาง ผังรากลึกในนิทาน เทพนิยายต่าง ๆ และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล นอกจากนั้นยังเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนาด้วย²

นอกจากสิ่งแวดล้อมตามสภาพธรรมชาติเป็นส่วนประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการดำเนินชีวิต จึงเป็นเหตุให้เกิดแนวความคิดในการสร้างสัตว์พันธุ์ขึ้น การที่มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในขอบเขตที่จำกัด³ และรู้สึกกลัวในการที่ต้องเผชิญกับความลึกลับมหัศจรรย์ของธรรมชาติ⁴ ทำให้คิดว่าปรากฏการณ์ธรรมชาตินี้มีผลมาจากสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือตน วิญญาณลึกลับนั้นปกครองสวรรค์ โลกและพื้นน้ำ ทำให้คนยุคเก่าพยายามดึงเอาธรรมชาติเข้ามาอยู่ใกล้ตัว ให้รู้สึกสัมผัสได้ ด้วยการมองดูธรรมชาติในรูปแบบของอำนาจที่สามารถเข้าใจได้ในความนึกคิดของตน สร้างรูปแบบของอำนาจธรรมชาติขึ้นเป็นลักษณะเฉพาะบางอย่างที่สามารถสัมผัสได้ด้วยการของมนุษย์นำมาเทียบให้เป็นบุคคลซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องทำในรูปแบบมนุษย์เท่านั้น แต่อาจจะทำในรูปแบบของสัตว์ด้วย⁵ ดังนั้น ดินแดนในลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ จากจีนไปสู่ลุ่มแม่น้ำสินธุ ตลอดเรื่อยไปจนถึงลุ่มแม่น้ำไนล์ จึงกลายเป็นศูนย์กลางการประดิษฐ์และการแพร่กระจายรูปแบบของเทพเจ้าที่ถูกบูชาในลักษณะของสัตว์และรูปแบบของสัตว์พันธุ์ที่จินตนาการขึ้นตามแนวความคิดนี้⁶

นอกจากพิจารณาในแง่ของความคิดที่สัมพันธ์กับธรรมชาติแล้วความก้าวหน้าทางวิชาการหรือเทคนิคทางศิลป อาจเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยในการพิจารณาถึงการสร้างสัตว์พันธุ์ขึ้น โดยการพิจารณาจากหลักทั่วไปของศิลปยุคก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งมีผู้แสดงเหตุผลไว้ว่า ศิลปในยุคนั้นเคยชินกับภาพวาดที่มีแต่เส้นรอบนอก มีลักษณะกระจัดกระจายไม่เอาใจใส่ต่อเนื้อหาที่เท่าที่ควร ต่อมาจึงได้มีการสร้างรูปแบบที่มีการรวบรวมเนื้อหา ซึ่งเป็นลักษณะความคิดใหม่ที่มีกรอบหรือโครง และมีการจัดองค์ประกอบ ศิลปินเริ่มสร้างงานศิลปในแบบที่มีเนื้อที่หรือมีปริมาตรและล้อมรอบด้วยกรอบ มีลักษณะคงที่และเป็นไปตามแบบธรรมชาติ ซึ่งงานศิลปในลักษณะนี้เป็นรากฐานของงานศิลปทั้งหมดเป็นเวลาหลายพันปี นอกจากนั้น งานศิลปในยุคโบราณยังมีตราประทับทรงกระบอกเป็นพื้นฐานอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นแนวความคิดที่ต่อเนื่องมา ตราประทับนี้ถูกนำมาพิมพ์รูปในลักษณะทับกัน เป็นภาพที่เกิดขึ้นจากการรวมกันอย่างบังเอิญเกิดรูปที่ต่อเนื่องกันขึ้น ความเกี่ยวเนื่องที่เกิดขึ้นนี้มีส่วนสำคัญรับกัน ดังนั้น การรวมกันอย่างบังเอิญนี้อาจทำให้เกิดสัตว์พันธุ์ขึ้น เพราะมีส่วนที่ทำให้เกิดแนวความคิดในการสร้างรูปลักษณะของสัตว์โดยวิธีการโยงหรือทับกันที่ช่วงคอ ความคิดที่เกิดขึ้นนี้ จึงเป็นการสร้างสิ่งที่ไม่มีความจริงด้วยการนำเอาส่วนที่เป็นของมนุษย์หรือสัตว์ธรรมชาติหลายอย่างมาประกอบกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าการประดิษฐ์นี้มีผลสำเร็จมากมายนับตั้งแต่การ เริ่มต้นศิลปสุเมอ

สืบต่อมาจนถึงศิลปะยุคกลาง แผ่ขยายจากอียิปต์และเอเชียตะวันตกไปสู่เอเชียอื่น ๆ และยุโรป โดยไม่มีการหยุดชะงักเลย⁷

การจินตนาการที่เกี่ยวข้องกับสัตว์พันทางมีปีก

จากการที่มีแนวความคิดในการรวมส่วนประกอบบางอย่างของมนุษย์และสัตว์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้เอง นกอินทรีเป็นสัตว์ธรรมชาติที่สำคัญชนิดหนึ่งที่ถูกนำมาเอาบางส่วนรูปร่าง โดยเฉพาะส่วนที่เป็นปีกมาเป็นส่วนประกอบในการสร้างสัตว์พันทางตามจินตนาการของมนุษย์

ก่อนที่จะกล่าวถึงนกอินทรีโดยเฉพาะนั้น จะกล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับนกโดยทั่วไป ก่อน สัตว์ปีกทุกชนิดเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกเกี่ยวกับใจ มีนักวิชาการหลายท่าน ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับนกได้แสดงความคิดเห็นพอสรุปได้ดังนี้ว่า นกเป็นสัตว์ที่แสดงความหมายถึงวิญญาณ ความคิด ความนึกฝัน หรือภาวะความช่วยเหลือที่อยู่เหนือธรรมชาติ นกที่แสดงความหมายของวิญญาณนั้นมิได้หมายถึงความดีเท่านั้น บ่อยครั้งหมายถึงความชั่วร้ายหรือแสดงถึงลักษณะเชิงปฏิเสธ อาจจะเป็นตัวนำความชั่วร้ายมาก็ได้ ยังมีนกจำนวนมากที่ถูกอ้างถึงว่าเป็นเครื่องหมายของความคิดถึงเสนาหาหรือบางครั้งก็หมายถึงอำนาจของการเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวหรือความผันแปร โดยการพิจารณาจากกการทะยานขึ้นสูงสู่ท้องฟ้า หรือการดำโดมลงสู่พื้นโลกเป็นต้น นอกจากนั้น นกยังอยู่ในฐานะของการนำข่าวหรือผู้สื่อข่าวสารและมักจะเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าที่เกี่ยวกับการสร้าง โดยเฉพาะในรูปของ "นกที่มีขนาดใหญ่โต" เช่น นกอินทรี จะเห็นได้ว่า นกขนาดใหญ่มักจะถูกนำมาเปรียบเทียบเป็นบุคคลเพื่อแสดงสภาวะแทนธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ พายุ พายุร้าย หรือสายฟ้า เป็นต้น⁸

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงนกอินทรีโดยเฉพาะซึ่งเป็นนกประเภทหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ นกอินทรีเป็นสัตว์ปีกที่มีบทบาทสำคัญด้วยเหตุที่สภาพของนกอินทรีนั้นสามารถทะยานบินได้สูงเป็นลักษณะที่มีพลัง ทำให้นกอินทรีถูกนำไปเปรียบเทียบกับเทพเจ้าที่เกี่ยวกับท้องฟ้าอากาศ เช่น ในราว 3,000 ปีก่อนคริสตกาล ชาวบาบิโลเนียนได้สร้างนกอินทรีเศียรคู่ขึ้น โดยให้ความหมายสัมพันธ์กับเมฆในลักษณะที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ พายุและน้ำท่วม นอกจากนั้น ยังมีเรื่องราวของนกอินทรีและงูซึ่งนิยมแพร่หลายในวัฒนธรรมต่าง ๆ และสืบเนื่องกันมาหลายศตวรรษ โดยธรรมชาติแล้วจะมีนกอินทรีชนิดหนึ่งที่ชอบกินงู เป็นนกจำพวก short - toed species

ดังนั้น สภาพการต่อสู้ระหว่างนกที่มีพลังในการทะยานขึ้นสูงสู่ท้องฟ้ากับงู ซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่อาศัยอยู่ในรู จึงกลายเป็นภาพที่ฝังอยู่ในความรู้สึกของผู้พบเห็น และนำมาเป็นส่วนหนึ่งของเทพนิยาย เช่น เทพนิยายของชาวฮิตไทต์ ซึ่งกล่าวเกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างเทพเจ้าแห่งฝนฟ้าอากาศและงู เป็นต้น สำหรับเรื่องราวของนกอินทรีที่ปรากฏในเทพนิยายของชาวอินโดอิราเนียน ทั้งในคัมภีร์เวสตะของชาวเปอร์เซียและคัมภีร์ฤคเวทของชาวฮินดู นกอินทรีถูกนำไปเป็นเครื่องหมายที่เกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนาโดยแสดงไว้ในลักษณะของสัตว์พันทางมีปีกบางชนิด แนวความคิดนี้คงเป็นความพยายามที่จะแสดงความหมายของอำนาจที่อยู่เหนือหลักธรรมชาติ จึงเห็นได้ว่าเรื่องราวดังเดิมของนกอินทรีนั้นได้ถูกขยายความออกไปจากสภาพธรรมชาติที่เป็นจริงมากขึ้น และยังเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นนกที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความคิดของชาวอินเดียแรกเริ่มประวัติศาสตร์ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไปภายหลัง สำหรับอิทธิพลความคิดของชาวเปอร์เซียที่เกี่ยวข้องกับนกอินทรีนั้น อาจค้นพบได้ในเทพนิยายของกรีก เช่น ตำนานของเฮสทัสที่มีนกอินทรีอยู่ข้างบนซึ่งอยู่ที่เมืองโอลิมเปีย เป็นคทาที่สืบทอดความคิดมาจากชาวบาบิโลเนีย และเป็นเครื่องหมายของอำนาจที่มีต่อเนื่องมาจนถึงยุคกลาง นอกจากนั้นในพันธสัญญาเดิม (The Old Testament) นกอินทรียังเป็นตัวอย่างของความว่องไว รวดเร็วและบินสูงด้วย⁹

ดังนั้น เมื่อมีการนำเอานกอินทรีมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสัตว์พันทางมีปีกจึงปรากฏมีรูปแบบของสัตว์ชนิดนี้เกิดขึ้นมากมาย เช่น ในราว 3,000 ปีก่อนคริสตกาล มีการค้นพบว่าผู้มีเครียวเป็นมนุษย์และมีปีกบนตราประทับทรงกระบอกซึ่งเป็นของชาวอัสซีเรีย ฮิตไทต์และเฮอร์เรียน มีมาจนถึงยุคของอาณาจักรในเปอร์เซีย นอกจากนั้น ยังมีสัตว์หลายชนิดที่มีปีกเป็นส่วนประกอบของร่างกาย บางชนิดก็ประกอบลักษณะอื่น ๆ เพิ่มเติมด้วย เช่น สัตว์ครึ่งม้าครึ่งคนมีปีก (Centaur) สัตว์พันทางหน้าเป็นหมูตึงตัวเป็นนก (The harpy) สฟิงค์ (sphinx) สัตว์พันทางเศียรเป็นมนุษย์ตัวเป็นสิงโต และกริฟฟิน (griffin) สัตว์พันทางตัวเป็นสิงโตมีปีกนกอินทรี และบางครั้งก็มีครึ่งตัวท่อนบนเป็นนกอินทรี ส่วนท่อนล่างเป็นสัตว์สี่เท้าขนาดใหญ่ เป็นต้น ในค่านวรงค์ศีก์ก็ปรากฏมีมากมายที่แสดงให้เห็นแนวความคิดเกี่ยวกับสัตว์พันทางมีปีกในลักษณะนี้ เช่น ในเทพนิยายยุคพระเวทปรากฏมีม้าชื่อ หธิกรา (Dadhikra) ปรากฏในฤคเวท เป็นม้าที่มีลักษณะพิเศษมีความเร็วเหมือนลม เป็นม้ามีปีก เปรียบเป็นนก บางครั้งก็ถูกเรียกโดยตรงว่า นกอินทรี¹⁰ หรือในหนังสือปาลวี (Pahlavi Texts) ได้กล่าวเกี่ยวกับนกกริฟฟิน¹¹ เป็นต้น

นอกจากสัตว์พันทางมีปีกแล้ว รูปสลักมนุษย์มีปีกเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากเช่นเดียวกัน โดยการยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้าหรือเป็นการแสดงคุณสมบัติบางอย่างที่เหนือหลักธรรมชาติ หรือการแสดงลักษณะที่ไม่มีตัวตนจริง เช่น กามเทพ เป็นต้น ในเมโสโปเตเมียก็มีการค้นพบหลักฐานนี้เป็นรูปสลักมนุษย์มีปีก มีเศียรเป็นนกอินทรี เป็นต้น ตัวอย่างที่ยกมานี้¹² ก็พอที่จะทำให้มองเห็นบทบาทที่สำคัญของสัตว์ปีก โดยเฉพาะสัตว์ปีกจำพวกนกอินทรี นกเหยี่ยวซึ่งถูกนำมาผสมผสานระหว่างความคิดเกี่ยวกับการจินตนาการของมนุษย์เกี่ยวกับสัตว์พันทางกับสัตว์ธรรมชาติมีปีก โดยการนำเอาบางส่วน เช่น ปีก เศียร มาเป็นส่วนประกอบเพื่อสร้างสัตว์พันทางรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการนำเอามาต่อเติมให้ละเอียดมากขึ้น ดังที่ได้ศึกษาโดยสังเขปข้างต้นแล้ว และเนื่องจากการมีความสัมพันธ์ติดต่อกันระหว่างแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ เป็นเหตุให้แนวความคิดเหล่านี้เข้าแทรกแซงกลายเป็นส่วนหนึ่งของผลงานศิลปะในแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ อย่างกว้างขวางด้วย

แนวความคิดที่ถูกพัฒนาขึ้นเป็นครุฑสัตว์พันทางมีปีก

ในความเชื่อของชาวอินเดียนั้น นอกจากจะมีความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าและมนุษย์แล้ว ยังมีบางสิ่งที่ได้รับการนับถือเป็นเสมือนกึ่งเทพเจ้าอยู่อีก 8 ลำดับชั้น ดังนั้น เมื่อได้พิจารณาถึงวิวัฒนาการของภาพสลักนูนที่สำลุจิแล้ว จะพบว่า รูปลักษณะของครุฑมีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับสิ่งที่กล่าวนี้โดยถูกจัดให้อยู่ในลำดับที่ 6 ซึ่งสิ่งที่ได้รับการนับถือเป็นเสมือนกึ่งเทพเจ้าทั้ง 8 ลำดับนี้ จะประกอบด้วยเหาะ นาค รากษส (หรือบางครั้งเป็นยักษ์) คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กินนร และมโหรี¹³ ครุฑจึงเป็นสัตว์พันทางที่มีมานานแล้ว และได้รับการยกย่องเป็นเจ้าแห่งหมูนกทั้งปวง¹⁴ บางแห่งครุฑก็ถูกแสดงเป็นรูปแบบของมนุษย์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคิดของชาวอินเดียนที่เน้นถึงรากฐานของการเป็นมนุษย์

ภายหลังจากการที่ได้ศึกษาภาพสลักนูนบนประตูทางเข้าค่านตะวันออกที่สำลุจิ เบอเจซ (Burgess)¹⁵ จึงได้กล่าวถึงกำเนิดครุฑในแง่ความคิดทางศิลปะว่า ครุฑน่าจะถูกพัฒนาขึ้นจากการผสมผสานความคิดระหว่างรูปแบบของนกแก้วพื้นเมืองของอินเดียนกับกริฟฟินซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเอเชียตะวันตก โดยอธิบายว่า จากรูปสลักนูนที่แสดงลักษณะของนกขนาดใหญ่มีเครื่องประดับบนใบหูและหูเป็นพวงใหญ่ที่น่าจะเป็นรูปแบบที่เป็นเครื่องหมายพื้นเมืองของอินเดียน เพราะนกแก้วเป็นเสมือนการแสดงลักษณะเฉพาะชาติโบราณที่ชัดเจน ส่วนกริฟฟินนั้นเป็นสัตว์ที่แสดงแนวความคิด

เกี่ยวกับสัตว์พันทางมีปีกของเอเชียตะวันตก¹⁶ และรูปแบบของปีกก็เป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำขึ้นจากศิลปเอเชียตะวันตกที่เข้ามาสู่อินเดีย¹⁷ เฟอักษัน (Fergusson) นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงอีกผู้หนึ่งก็ได้แสดงความคิดเห็นว่า เกือบจะเป็นที่แน่ชัดว่า ครุฑเป็นเทพเจ้าที่มีเศียรเป็นเหยี่ยว (the hawk-headed deity) ของอัสซีเรีย และใน ไชยพนิกาย เราพบร่องรอยของพื้นเมืองตะวันตกมากกว่าใน ไชยนิคาย¹⁸ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมของเอเชียตะวันตกได้แทรกซึมเข้ามาสู่ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และอารยธรรมฮารัปปา และมีการติดต่อทางการค้าในยุคก่อนพระเวทและยุคพระเวท ตลอดจนถึงช่วงสมัยของชาวเปอร์เซีย ซึ่งเข้าครอบครองดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียภายใต้อาณาจักรของ อาเคเมเนียน ในราว 500-400 ปีก่อนคริสตกาล และในยุคของพระเจ้าอโศกแห่งราชวงศ์โมริยะที่เข้ามาปกครองอินเดีย เป็นผลให้เกิดมีสกุลช่างที่รับอิทธิพลจากเปอร์เซียและกรีกผสมผสานกับศิลปพื้นเมืองเดิม จนกลายเป็นหลักเกณฑ์สำคัญของศิลปอินเดียยุคแรกใน 300 ปีก่อนคริสตกาล ด้วยเหตุนี้ แนวความคิดเกี่ยวกับสัตว์พันทางมีปีกเหล่านั้น จึงมีส่วนแผ่ขยายเข้ามาสู่อินเดียในรูปแบบของศิลปพุทธศาสนาพุทธัน และถูกใช้ในคำานที่เกี่ยวกับการประดับตกแต่ง ในขณะเดียวกันจินตนาการทางศิลปก็ได้ดัดแปลงสิ่งที่รับมาใหม่ ให้มีรูปลักษณะเป็นแบบของตนเอง กลายเป็นลักษณะเฉพาะของชาติ และการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ เหล่านั้นก็ประสบผลสำเร็จในที่สุด ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่พัฒนาความคิดของศิลปอินเดียให้สร้างตัวตนของครุฑขึ้น ซึ่งในเวลาต่อมา ศิลปินยุคใหม่ได้พัฒนาครุฑเป็นลักษณะของมนุษย์ที่มีปีกมีงอยปาก สำหรับรูปแบบของเอเชียตะวันออก เช่น จีนก็มีส่วนคล้ายคลึงกัน โดยครุฑ (หรือที่จีนเรียกว่า Thien-kou, the Celestial dog) จะปรากฏขึ้นในลักษณะของมนุษย์ที่มีปีก มีส่วนของเศียรและเท้าเป็นชิ้นส่วนของสัตว์ สำหรับชาวญี่ปุ่นได้แสดงรูปครุฑ (ซึ่งเรียกว่า Ten-gus) ในลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นสัตว์ที่เหลือเชื่อมากกว่าแห่งอื่น แสดงเป็น 2 แบบ แบบหนึ่ง เป็นแบบของสัตว์ที่มีลักษณะเหนือกว่าสัตว์ และอีกแบบหนึ่ง มีลักษณะที่เกือบเป็นมนุษย์¹⁹

นอกจากนั้น ในแง่ของความคิดเชิงนิทานเปรียบเทียบ โบราณ ครุฑอาจจะมีความคิดมาจากเรื่องราวของชาวอิราเนียนซึ่งเกี่ยวพันกับตำนานเทพนิยายของ ซีมอก (Simurg) สัตว์พันทางมีปีกชนิดหนึ่ง ประกอบกับในประวัติความเป็นมาของครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ ซึ่ง

จะกล่าวถึงต่อไปนั้นได้แสดงสาระสำคัญอย่างหนึ่งว่า ครุฑเป็นสัตว์พันทางที่มีบทบาทเป็นสัตว์ร้าย กาลของนาค อันอาจเปรียบเทียบได้กับนงและงูซึ่งโดยสภาพธรรมชาติแล้วนงและงูเป็นสัตว์ที่เป็น ศัตรูกัน มีนกหลายชนิดในอินเดียที่กินงู²⁰ เช่น ในอินเดียใต้ นกจำพวก *Falco pondischer ianus* หรือ *red Brahmanikite* ในแถบมัทราสตอนใต้มีนกจำพวก *Circaetus Gallicus* ในคันระ (Kanara) มี *The Great Hornbill* (*Disho ciros bicornis*) ปรากฏอยู่ เป็นต้น ดังนั้น ด้วยเหตุผลของสภาพธรรมชาติที่กล่าวนี้จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนและทำให้ มองเห็นแนวทางที่เป็นไปได้ที่ทำให้เกิดแนวความคิดเกี่ยวกับครุฑขึ้น

หลักฐานสำคัญที่แสดงแนวความคิดและเรื่องราวความเป็นมาของครุฑเด่นชัดกว่าด้านอื่น ๆ น่าจะมาจากผลงานด้านวรรณกรรมต่าง ๆ ทั้งภาษาสันสกฤตและบาลีที่ปรากฏในยุคต่าง ๆ ของ อินเดีย ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นต่างก็สอดแทรกเรื่องราวของครุฑไว้อย่างกว้าง ๆ ตามสมควร อย่างไรก็ตามในแง่ความคิดทางวรรณคดีนั้น ครุฑมีกำเนิดขึ้นในยุคมหากาพย์ โดยเป็นผลสืบเนื่องมา จากเค้าความคิดต่าง ๆ ในวรรณคดียุคพระเวท ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในหัวข้อต่อไป

แนวความคิดเกี่ยวกับครุฑที่ปรากฏในวรรณคดี

คติเรื่องครุฑที่มีปรากฏในวรรณคดีสามารถนำมาศึกษาเปรียบเทียบได้จากวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีบาลี ซึ่งมีปรากฏอยู่หลายแห่ง วรรณคดีสันสกฤตได้แสดงความเห็นของครุฑไว้ค่อนข้าง เด่นชัดและนับได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดเรื่องราวของครุฑ พาหนะของพระวิษณุซึ่งเป็นสัตว์พันทางอัน เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ครุฑในวรรณคดีสันสกฤตจึงมีเพียงตัวเดียวแต่มีชื่อและฉายานามจำนวนมากซึ่ง มีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ²¹

สำหรับครุฑ หรือที่คำบาลีเรียกว่า ครุฑ หรือ สุปันณะ (สุปณฺณ) นั้น มีเป็นจำนวน มากแต่คำที่ใช้เรียกมีน้อยกว่าในวรรณคดีสันสกฤต โดยมากเป็นคำเรียกชื่อกลุ่มครุฑ ดังนี้

ชื่อที่ใช้เรียกครุฑโดยทั่ว ๆ ไป	: ครุฑ, สุปันณะ (สุปณฺณ)
ชื่อที่ใช้เรียกพญาครุฑ	: สุปันณราช (สุปณฺณราช)
ชื่อพญาครุฑจำพวกหนึ่ง	: ครุฑเวนไตย (ครุฑเวนฺเตยฺย) : จิตรสุปันณะ (จิตรสุปณฺณ)
ลูกครุฑ	: สุปันณโปคก (สุปณฺณโปคก), ครุฑโปคก (ครุฑโปคก)

ดังนั้น จากความเชื่อถือของชาวอินเดียที่มีต่อครุฑในฐานะที่ทรงอำนาจสามารถช่วยให้ปลอดภัยจากงูทำให้เรื่องราวของครุฑมีปรากฏแพร่หลายทั้งในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี แต่อย่างไรก็ตามคติความเชื่อเกี่ยวกับครุฑ ตามคติของวรรณคดีทั้งสองมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกันตามสมควร ในการวิจัยเกี่ยวกับคติความเชื่อหรือแนวความคิดเกี่ยวกับครุฑในแง่ของวรรณคดีนี้ ซึ่งขอจำแนกเป็นหัวข้อ ดังนี้ คือ

คติความเชื่อหรือแนวความคิดเกี่ยวกับครุฑในวรรณคดีสันสกฤต

1. โดยทั่วไปยอมรับว่า เรื่องราวของครุฑไม่มีปรากฏในคัมภีร์พระเวท โดยเฉพาะในฤคเวท²² ซึ่งเป็นวรรณคดีที่เก่าที่สุดของชาวอารยัน มีวิวัฒนาการมานานก่อนที่ชาวอารยันจะเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งในอินเดีย แนวความคิดของวรรณคดียุคพระเวทนั้น ถือเป็นอิทธิพลหนึ่งที่ชาวอารยัน-อินเดียได้รับมาจากชาวอิราเนียนหรือเปอร์เซียด้วย²³

วรรณคดียุคพระเวทโดยเฉพาะคัมภีร์ฤคเวทนั้น ได้แสดงข้อความบางอย่างที่นำไปสู่แนวความคิดที่เป็นต้นเค้าของการกำเนิดครุฑในเวลาต่อมา ดังนี้

1.1 แนวความคิดที่ว่า ครุฑสืบเนื่องมาจากเค้าความคิดเกี่ยวกับการแสดงสัญลักษณ์ของดวงอาทิตย์ ข้อความบางตอนในคัมภีร์ฤคเวทนั้น ได้แสดงสัญลักษณ์ของดวงอาทิตย์เป็นรูปนก ดวงอาทิตย์ถูกนำไปเปรียบเทียบเป็นนกแห่งท้องฟ้า มีรูปเป็นเทพเจ้ามีปีก โดยการใช้คำว่า ครุทมัต และ สุบรรณ ดังนั้น ฮอปกินส์²⁴ (E.W.Hopkins) จาโคบี²⁵ (H.Jacobi) เอ บาร์ธ²⁶ (A.Barth) และ แมคดอนเนล (A.A.Macdonell) จึงได้เสนอแนวความคิดที่ตรงกันว่า การที่เกิดมีครุฑขึ้นนั้น น่าจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดนี้จึงเป็นที่ยอมรับว่า ครุฑมีพื้นฐานมาจากความคิดที่เกี่ยวกับดวงอาทิตย์

ในยุคพระเวทได้ใช้คำ ครุทมัต และ สุบรรณ-สุบรรโณ ในการเรียกฉายาของเทพเจ้าที่เกี่ยวกับดวงอาทิตย์ แสดงความหมายเป็นลักษณะของนก ซึ่งจะเห็นได้ว่านกถูกใช้แทนตัวเทพเจ้าบ่อยครั้งในเทพนิยายของยุคพระเวท แต่ต่อมาในยุคหลังพระเวท ครุฑพาหนะของพระวิษณุก็ถูกเรียกว่า ครุทมัต และสุบรรณ ซึ่งเป็นคำที่ดัดแปลงใช้สำหรับ "the sunbird" ในฤคเวทนั่นเอง²⁷

นอกจากนี้ รัศมีของดวงอาทิตย์ยังถูกนำมาเปรียบเทียบเป็นม้าศึกโดยการใช้คำว่า ทารกษยะ²⁸ คำนี้ปรากฏในฤคเวท 2 ครั้ง โดยการแสดงให้เห็นว่า เป็นดวงอาทิตย์ในรูป

ม้าที่มาจากสวรรค์ (a divine steed) อย่างไรก็ตาม แม้ในระยะแรก จะอธิบายว่าเป็นม้า แต่ในคัมภีร์พระเวทยุคหลังต่อมา ได้อ้างถึง ทารกษยะ ในลักษณะที่เป็นนก และเมื่อถึงยุคมหากาพย์ ปุราณะต่าง ๆ คำนี้ จึงถูกดัดแปลงใช้เรียกเป็นชื่อหนึ่งของครุฑด้วย

เทพเจ้าในพระเวทนั้น มีจำนวนหลายองค์ที่แสดงลักษณะของดวงอาทิตย์ซึ่งเรียกว่า เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์²⁹ (solar deities) และในบางครั้งก็เปรียบเป็นนก เพื่อแสดงให้เห็นเทพเจ้าเหล่านี้ โดยการยกย่องขึ้นเป็นผู้ให้ความอุดมสมบูรณ์ (bestowers of prosperity)³⁰ นอกจากนั้นในศาสนาต่าง ๆ ก็ให้ความสำคัญกับนกในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และผลิตผล (fertility and productivity)³¹ ด้วยเช่นเดียวกัน

ขอยกตัวอย่างเทพเจ้าบางองค์ที่ถูกเรียกเป็นนกและเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ในข้อความบางตอนของฤคเวท เช่น สาวิตรี³² (Savitri) ถูกเรียกว่า นก³³ เช่นเดียวกับสุริยะ หรือ สุรยะ³⁴ (sūrya) ผู้มีปีกสีทอง³⁵ นับเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ที่มองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุด³⁶ นอกจากนั้นมี อัคนี³⁷ (Agni) ซึ่งบางครั้งก็ถูกเปรียบเทียบเป็นนกแห่งท้องฟ้าและนกที่มาจากสวรรค์ (a divine bird)³⁸ เป็นต้น จากตัวอย่างนี้ทำให้เห็น ลักษณะอย่างหนึ่งของเทพเจ้าในพระเวทซึ่ง ยาสกะ (Yaska) ผู้ประพันธ์ นิรุคตะ (Nirukta), คาทยายณะ (Kātyāyana), สายณะ (Sāyana), มัวร์ (J.Muir), มุลเลอร์ (F.M.Muller) และแมคดอนเนล (A.A.Macdonell) ได้อธิบายว่า ความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าในยุคพระเวทนั้น เทพเจ้าที่มีความยิ่งใหญ่แท้จริงนั้นมีเพียงองค์เดียว (the One Soul) แต่เนื่องจากความยิ่งใหญ่ของเทพเจ้าองค์เดียวนี้อย่างยิ่ง จึงทำให้เกิดการแตกแขนงออกไปเป็นเทพเจ้าหลายองค์เป็นจำนวนมาก ตามฉายาและตามภาวะหน้าที่ของธรรมชาติ เทพเจ้าหลาย ๆ องค์นั้นเป็นเพียงรูปร่างที่แตกต่างกันของเทพเจ้าที่มีอยู่เพียงองค์เดียว³⁹ ดังที่มีข้อความตอนหนึ่งในฤคเวทกล่าวไว้ดังนี้

"they call him Indra, Mitra, Varuna, Agni then

he is the beautiful winged heavenly Garutmat:

- that which is One the wise call it in divers

manners: they call it Agni, Yama, Matarisvan⁴⁰ "

ดังนั้น เทพเจ้าที่กล่าวอ้างถึงข้างต้น จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันโดยการแสดงความหมายหรือเป็นการอุปมาให้เป็นบุคคลที่เกี่ยวกับดวงอาทิตย์ และเป็นการยืนยันว่า สัญลักษณ์อย่างหนึ่งของเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ คือ นก (well-winged bird) บ่อยครั้งมากที่ดวงอาทิตย์จะต้องถูกเปรียบเทียบและถือว่าเป็นอย่างเดียวกับวัตถุหรือสิ่งมีชีวิตที่มีการเคลื่อนไหวลอยและบินได้⁴¹ และสามารถที่จะแสดงความหมายของพลังอำนาจและความยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เด่นที่สุดของเทพเจ้า⁴² ในยุคนั้นได้ นอกจากนั้นในสตปตะ พรหมณะ (Satapatha-Brāhma) ยังได้กล่าวถึงนกว่าเป็นสัตว์ที่ถูกสร้างขึ้นมาให้มีสองเท้าเหมือนมนุษย์⁴³ และเมื่อนำนกไปเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของอัคนี⁴⁴ ก็เปรียบเทียบให้เห็นว่า นกเป็นเสมือนตัวนำไปสู่ท้องฟ้าซึ่งอาจหมายถึงประกายไฟ อย่างไรก็ตาม น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นว่า นกเป็นเสมือนสื่อที่จะนำเอาคำสรรเสริญของมนุษย์ไปสู่เทพเจ้าในสวรรค์⁴⁵ และนำเอาความอุดมสมบูรณ์ ผลกำไร การมีชีวิต จากเทพเจ้ามาสู่มนุษย์ นกถูกเปรียบเทียบเป็นแสงสว่างเปลวไฟ⁴⁶ และความเร็ว ซึ่งอาจเปรียบได้กับปีกของนก นกจึงกลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่เหมาะสมที่สุดชนิดหนึ่ง ที่จะถูกนำไปใช้ในทำนองบูชาธิฐานเพื่อแสดงลักษณะบางประการของดวงอาทิตย์ ด้วยเหตุที่ครุฑถูกสร้างขึ้นในลักษณะของนก ซึ่งมีลักษณะพิเศษเหนือกว่านกโดยทั่วไปแสดงอำนาจความเร็วเท่าความคิด อันอาจจะเปรียบได้กับความเร็วของแสงสว่างของดวงอาทิตย์ สามารถล่องลอยไปทั่วทุกหนทุกแห่ง หมายถึงรัศมีการแผ่กระจายรังสีของดวงอาทิตย์ตลอดจนแสงสว่างที่มีอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง ครุฑสามารถแปลงร่างได้ตามต้องการ มีแสงสว่างจากขนสีทอง และมีความเป็นอมตะ ครุฑจึงแสดงอานุภาพบางอย่างของดวงอาทิตย์ที่มองเห็นได้ค่อนข้างชัดเจน ทั้งนี้ จึงน่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่สนับสนุนแนวความคิดที่ว่า ครุฑได้ถูกดัดแปลงมาจากความคิดที่เกี่ยวกับดวงอาทิตย์ในยุคพระเวท

1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับครุฑถ่ายทอดมาจากคุณสมบัติดั้งเดิมของอินทรีในคัมภีร์ยุคพระเวท มีเทพเจ้าองค์หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญและได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งสวรรค์ คือ อินทรีหรือพระอินทร์ (Indra) ซึ่งภายหลังต่อมาได้ให้อิทธิพลแก่แนวความคิดที่เกี่ยวกับครุฑ คุณสมบัติสำคัญของอินทรีนี้ได้ถ่ายทอดให้ครุฑโดยตรงและค่อนข้างชัดเจน พอสรุปได้ดังนี้

1.2.1 อินทรีเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ ในฤคเวทและสตปตะ-พรหมณะถือว่าอินทรีและดวงอาทิตย์เป็นองค์เดียวกันและบางครั้งก็เห็นว่า อินทรีเป็น

เทพเจ้าองค์เดียวกับสุริยะ⁴⁷ อินทร เป็นเทพเจ้าที่มีบทบาทสำคัญและมีอำนาจมากที่สุดองค์หนึ่งในยุค
พระเวท⁴⁸ เป็นที่เกรงกลัวของเทพเจ้าทั้งหลาย กวีได้ยกย่องให้เป็นเจ้าของสิ่งที่มีชีวิตและเคลื่อนไหวได้ เป็นเจ้าแห่งมนุษย์หรือนำของมนุษย์ชาติและเทพเจ้าทั้งหลาย⁴⁹ นอกจากนี้ อินทียังมี
รูปแบบที่แตกต่างกันมากมายตามแต่ใจนึก มีแสงสว่างโชติช่วงดุจดวงอาทิตย์ ทั้งยังสามารถผ่าน
ไปมาในระยะทางไกลได้รวดเร็วและเร็วยิ่งกว่าที่คิดไว้ด้วย⁵⁰ ในสตปดะพราหมณะกล่าวว่า เจ้าแห่ง
หมุ่นกทั้งปวงเกิดออกมาจากอินทร โดยภายหลังจากการคัม โสมะ อินทรได้แยกพลังของตนออกจากกันไป
ในทุกทิศทางและจากหัวใจที่อยู่ภายในทรวงอกของอินทรนั้นความกล้าหาญได้หลั่งไหลออกมา และกลายเป็น
เป็นนกอินทรีผู้ใช้เล็บเข่นฆ่า ซึ่งเป็นเจ้าแห่งนกทั้งปวง (the talon-slaying eagle, the
king of bird)⁵¹ โละมีนกทั้งหลายเป็นประชากรของตารกษยะ (King Tarkshya)⁵²

สำหรับครุฑ พิจารณาจากวรรณคดียุคมหาकाพย์จะเห็นได้ว่า ครุฑได้รับการยกย่องให้เป็น
พระอินทร์ เจ้าแห่งนก (ขเกศวร Khagesvara) เป็นที่ยำเกรงของโลกทั้งสาม ซึ่งเป็นไป
ตามประสงค์ของหมู่ฤาษีวาลขิลยะ (Valakhilyas) ที่ต้องการแก้แค้นพระอินทร์โดยที่กวีได้กล่าว
ไว้ว่า เดิมนั้นหมู่ฤาษีวาลขิลยะตั้งใจที่จะสร้างพระอินทร์ขึ้นใหม่อีกองค์หนึ่งเพื่อให้มาทำลายพระอินทร์
องค์ปัจจุบัน แต่ด้วยเหตุผล และคำขอร้องของพระฤาษีกัสยปะ (Kasyapa) ที่ว่าพระพรหมได้
ประทานพรให้บังเกิดมีพระอินทร์องค์หนึ่งขึ้นเป็นเจ้าแห่งโลกทั้งสามแล้ว การที่จะสร้างพระอินทร์
อีกองค์หนึ่งขึ้นมานั้น ย่อมเป็นไปได้ยาก และเพื่อให้ทุกอย่างเป็นไปได้ตามความต้องการจึงขอให้สร้าง
พระอินทร์เจ้าแห่งนกขึ้นมาแทน ครุฑจึงเป็นพระอินทร์องค์หนึ่งซึ่งปกครองอยู่เหนือหมุ่นกทั้งปวง⁵³ จาก
ข้อความข้างต้นนี้ จึงเป็นการแสดงจุดมุ่งหมายของกวีอย่างชัดเจนว่า ครุฑถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เป็น
พระอินทร์องค์หนึ่ง คุณสมบัติทั่วไปอื่น ๆ ของครุฑก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับอินทรในยุคพระเวท เช่น
มีความเร็วเท่าความคิด มีพลังกำลังมหาศาล ทั้งยังสามารถครองร่างใดก็ได้ตามแต่ใจคิดปรารถนา
สามารถเดินทางไปได้ทั่วทุกแห่งตามที่ต้องการ มีแสงสว่างและความร้อนในตัวเอง จนเทพเจ้าต่าง ๆ
คิดว่าเป็นไฟ คุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้ของครุฑมีมาแต่กำเนิด เป็นลักษณะที่ได้รับพรมาตั้งแต่ตอน
ถูกสร้างขึ้นครั้งแรก⁵⁴ นอกจากนี้ครุฑเองก็มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ดังที่กล่าวแล้ว

1.2.2 เรื่องราวที่สำคัญของอินทรในยุคพระเวทที่สมควรจะกล่าวอ้างถึง
ในที่นี้คืออินทรเป็นศัตรูสำคัญของ วรित्रะ (Vrtra) อสูรที่ทำให้เกิดฝนแล้ง เรื่องราวของ
เทพและอสูรผู้นี้ถือเป็นรากฐานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของอินทร การเป็นปฏิปักษ์ต่อกันนั้น

รุนแรงมาก จนอินทรีได้รับฉายาว่าผู้ฆ่าวรตริระ (Vrtrahan-Vrtra-Slayer) อสูรตนนี้สามารถแปลงร่างได้และรูปแบบที่มักจะปรากฏให้เห็นอยู่เสมอขึ้นมักเป็นรูปแบบของสัตว์จำพวกงู (เช่น งู หรือ มังกร) จะเห็นได้ว่า งูมักจะถูกนำมาเปรียบเทียบกับแสดงความหมายของผู้ขัดขวาง การเป็นปฏิปักษ์หรือแหล่งน้ำให้เป็นอิสระจากวรตริระซึ่งห้อมล้อมแหล่งน้ำไว้ เป็นผู้เปิดที่คุดังน้ำ คำว่า วร-ตริระ ได้มาจากรากศัพท์ของคำ วร หมายถึงปกคลุมหรือห้อมล้อมไว้ กวีเอ่ยถึง วรตริระ ว่าห้อมล้อมน้ำไว้ (อโป วรวิวามุสมุ) หรือ วรตริ หรือเรียกว่า นที-วริต หมายถึง เป็นผู้รวมแหล่งน้ำไว้ ในพราหมณะ (Brāhmanas) โดยมีการเปรียบเทียบ วรตริระเป็นดวงจันทร์ซึ่งถูกกลืนโดยอินทรี หมายถึงดวงอาทิตย์ ดังนั้นอินทรีก็ย่อมเป็นผู้กลืนกินวรตริระและจากเรื่องราวเหล่านี้ ทำให้อินทรีมีฉายาว่า ผู้ฆ่างู อันเป็นรูปแบบหนึ่งของอสูรวรตริระ บางครั้งวรตริระจึงได้รับขนานนามว่า เป็นศัตรูอันน่าสยดสยองของมนุษยชาติซึ่งห้อมหุ้มเหยื่อของตนไว้เหมือนกับงูที่กำลังขดตัว⁵⁵ และเมื่อนำมาเทียบกับภาวะธรรมชาติแล้ว อินทรีในฐานะของเทพเจ้าแห่งพายุฝน จึงเป็นผู้ปราบวรตริระซึ่งเป็นผู้บันดาลให้เกิดความแห้งแล้งอดอยากแก่ประชาชน เมื่อเกิดฝนความอุดมสมบูรณ์จึงเข้ามาแทนที่ความอดอยากแห้งแล้งในที่สุด⁵⁶

ถึงแม้ว่า เรื่องราวของอินทรีจะมีสืบทอดมาและบางครั้งก็ถูกเรียกว่า พระอินทร์ผู้ฆ่าวรตริระก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่า ในยุคหลังพระเวทนั้น ครุฑเป็นศัตรูตัวฉกาจฉกรรจ์ของนาคซึ่งได้รับการยกย่องเป็นเสมือนกึ่งเทพเจ้าและบางครั้งก็มีรูปร่างเป็นมนุษย์แต่ที่จริงแล้วเป็นงู การเป็นปฏิปักษ์ต่อกันของครุฑและนาคนี้มีความรุนแรงมาก จนทำให้ครุฑได้รับฉายาว่า นาคานตกะ (Nagantaka) บันนกะ-นาศนะ (Pannaga-nasana) ซึ่งหมายถึง ผู้ทำลายนาค และสรปาราทิ (Sarpārati) ศัตรูของนาค การที่ครุฑกลายเป็นปักษ์และกินนาคเป็นอาหารหลักของตนนั้น เนื่องมาจากความเกลียดชังที่ครุฑมีต่อนาค เพราะนางกัทรุ (Kadrū) และนาคต่างข่มเหงรังแกนางวินตา (Vinata) มารดาของครุฑ ซึ่งต้องตกเป็นทาสของนางกัทรุ เพราะแพ้น้ำเกี่ยวกับสีของม้า อุจโจทรวาสี (Uccaihsravas) ครุฑจึงเป็นผู้ช่วยเหลือมารดา⁵⁷ ประกอบกับการที่ครุฑขอพระพรจากพระอินทร์ ให้พงศ์พันธุ์ของตนเป็นอาหารของตนด้วย⁵⁸ อินทรีและครุฑต่างเป็นเสมือนตัวแทนของความสว่าง ความอุดมสมบูรณ์ และความดี ส่วนวรตริระและนาคเป็นตัวแทนของความแห้งแล้ง การขัดขวางและความมืด

1.2.3 ทั้งอินทรีและครุฑต่างก็มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ โสมะ (Soma)

ในคัมภีร์พระเวทนั้นได้อธิบายถึงอินทรีว่า ชอบดื่มน้ำโสมและเคยขโมยโสมมาเพื่อดื่มน้ำ ในบางครั้งจึงมีการกล่าวถึงโสมว่า ช่วยชูกำลังให้แก่อินทรี ทำให้สามารถแสดงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของจักรวาลได้ ดังที่ปรากฏใน สตปดะ-พราหมณะ อินทรีได้มาวิสารูป (Visvarupa) บุตรชายของทวันตริ (Tvashtri) ดังนั้นทวันตริ จึงได้กระทำพิธีขับไล่อินทรี และได้้นำเอาโสมมาประกอบพิธีด้วย อินทรีจึงยับยั้งพิธีด้วยการดื่มน้ำโสมหรือน้ำโสม พลังของอินทรีจึงได้แยกออกจากกันทุกทิศทางและด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิด เจ้าแห่งนกชั้น 59 ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โสมเป็นความจำเป็นสำหรับอินทรี เพราะมารดาของอินทรีได้ให้ดื่มน้ำโสมมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก

สำหรับครุฑเองนั้น ก็ได้ขโมยโสมหรือน้ำโสมหรือน้ำอมฤตจากพระอินทร์สาเหตุเกี่ยวข้องกับมารดาด้วยเช่นกัน โดยนาคเป็นผู้เสนอให้ครุฑขโมยน้ำโสมมาเพื่อให้คนดื่มเพื่อแลกกับอิสรภาพของมารดาครุฑ⁶⁰ อย่างไรก็ตามทั้งคู่แตกต่างกันที่อินทรีดื่มน้ำโสมและบางครั้งก็ได้ปลั่งจากโสมเพื่อแสดงอำนาจ แต่ครุฑมีอำนาจและพลังมาตั้งแต่กำเนิดโดยไม่เคยดื่มน้ำโสมเลย ทั้งยังได้พรจากพระวิษณุด้วย โสมจึงไม่ใช่ความจำเป็นของครุฑในด้านพลังอำนาจ⁶¹

เห็นได้ว่า ทั้งอินทรีและครุฑต่างก็มีคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกันมาก ซึ่งน่าที่จะมีส่วนเกี่ยวข้องกัน แต่เนื่องจากอินทรีเป็นแนวความคิดหนึ่งที่วิได้แสดงไว้อย่างชัดเจนเพื่อแสดงลักษณะธรรมชาติบางอย่างในคัมภีร์พระเวทยุคแรก จึงอาจพิจารณาตามลำดับเวลาได้ว่า อินทรีได้ถ่ายทอดคุณสมบัติบางอย่างให้แก่ครุฑเพราะครุฑปรากฏเป็นเรื่องราวเด่นชัดขึ้นในวรรณคดียุคมหากาพย์ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังวรรณคดียุคพระเวท เป็นการสืบทอดแนวความคิดเพื่อแสดงลักษณะดั้งเดิมบางอย่างในทำนองบุคคลาธิฐานเพื่อถ่ายทอดความเข้าใจมากขึ้น

1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับครุฑสืบเนื่องมาจากเรื่องราวดั้งเดิมของ โสมะ

เรื่องราวของครุฑตอนขโมยน้ำโสมหรือน้ำอมฤตจากพระอินทร์ ถือเป็นตอนที่มียุทธศาสตร์สำคัญต่อครุฑมาก เพราะเป็นการช่วยเหลือมารดาให้พ้นจากการเป็นทาส เป็นการเชื่อมต่อเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบันของครุฑ ซึ่งเมื่อพิจารณาย้อนกลับไปสู่ยุคพระเวทโดยเฉพาะช่วงหลังจะพบเรื่องราวบางตอนใน สตปดะ-พราหมณะ ที่น่าจะให้อิทธิพลต่อเรื่องราวของครุฑในตอนนี้ และเป็นการแสดงให้เห็นได้อย่างหนึ่งว่าเรื่องราวเกี่ยวกับ โสมะนั้นได้อิทธิพลต่อเรื่องราวของครุฑมาก นับตั้งแต่

การขโมยโสมะมาดื่มของอินทรีดังที่ได้กล่าวอ้างถึงแล้วนั้น ตลอดจนถึงเรื่อง สุปรรณิ-
กาพระวะ (Suparni-Kadrava) ซึ่งมาจากส่วนหนึ่งของเรื่อง หิรันยวตี-อาหุติ
(Hiranyavati-Ahuti) (เครื่องสังเวทที่ประกอบด้วยทองและการกระทำสักการะต่อโสมะ)
กล่าวถึงการทำเทพเจ้าสร้างสิ่งลวงตาหรือมายาขึ้น 2 อย่าง คือ สุปรรณิ (คำว่าสุปรรณินี้
หมายถึงผู้มีปีกงาม (the well-winged) ซึ่งมีความหมายเดียวกับทองฟ้า) และกัทรุโดย
เทพเจ้ากล่าววักกัทรุนั้นคือพื้นโลก ส่วนสุปรรณิคือ วาก หรือคำพูด ในที่นี้จะเป็นการแสดง
ความหมายถึงคำบวงสรวงที่ต้องลอยไปสู่โสมะที่อยู่ในท้องฟ้า เพราะขณะนั้น โสมะอยู่บนท้องฟ้า
และเทพเจ้าอยู่บนพื้นโลก เทพเจ้าต้องการที่จะได้โสมะมาเป็นส่วนหนึ่งในการทำพิธีบวงสรวง
จึงได้สร้างมายาสองอย่างนี้ขึ้นมา เรื่องราวของทั้งสองเกิดขึ้นจากความไม่ลงรอยดกเดียวกัน
ดังนั้น ทั้งคู่จึงตกลงกันว่า ผู้ที่สามารถมองเห็นสิ่งที่อยู่ไกลที่สุดได้ คนนั้นย่อมเป็นผู้ชนะ
สุปรรณิจึงแสดงความเห็นว่า สิ่งที่ตนมองเห็นนั้นเป็นชายฝั่งมหาสมุทร มีม้าสีขาวยืนอยู่ที่เสา
มหาสมุทรคือ เทนบูซา ม้าขาวซึ่งยืนอยู่ที่เสานั้นคือ อัคนิ และเสานั้นหมายถึงเสาหลักของการ
ทำพิธีบวงสรวง ส่วนกัทรุกล่าวว่า ไคมองเห็นชายฝั่งมหาสมุทรและมีม้าขาวยืนอยู่ที่เสาเช่น
เดียวกัน และมองเห็นควยว่า หางม้านั้นห้อยลงข้างล่างและมีลมพัดทางม้าแกว่งไปมาในบาง
ครั้ง สิ่งที่มองเห็นเป็นหางม้านั้น คือเชือก และไม่มีอะไรมากไปกว่านั้นแล้ว สุปรรณิ จึงเป็น
ผู้บินขึ้นไปดูและเห็นตามที่กัทรุกล่าว กัทรุจึงเป็นผู้ชนะ และจากการเป็นผู้ชนะนี้เองทำให้กัทรุสั่ง
ให้สุปรรณิ เป็นผู้นำโสมะมาจากสวรรค์มอบให้แก่เทพเจ้าที่อยู่บนพื้นโลก เพื่อเป็นการไถ่ถอน
ตัวของสุปรรณิจากเทพเจ้า สุปรรณิจึงได้กล่าว คายตร⁶² (Gayatri metre) และไปนำ
โสมะมาจากสวรรค์⁶³

ดังนั้น จากเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้วรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวทกลายเป็นต้น
เค้าความคิดเกี่ยวกับครุฑในระยะเวลาต่อมา จะเห็นได้ว่า เรื่องราวเหล่านี้เป็นแนวความคิด
ทางเทพนิยายและจินตนาการของมนุษย์ที่พัฒนามาจากความรู้สึกสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติที่มีความ
สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ มนุษย์ได้นำมาเปรียบเทียบและสร้างเรื่องราวขึ้นในทำนองบุคคลาธิฐาน
กว่าจะต้องการที่จะแสดงลักษณะของธรรมชาติให้ง่ายต่อความเข้าใจ ต่อมาภายหลังครุฑซึ่ง
ปรากฏพบว่าเป็นตัวตอนที่เด่นชัดมากขึ้นและกลายเป็นส่วนหนึ่งของรูปเคารพในที่สุด

จากการถ่ายทอดความคิดบางอย่างในยุครัฐนี้เอง ครุฑจึงปรากฏขึ้นในฐานะที่เป็นเสมือนกึ่งเทพ กึ่งมนุษย์และกึ่งนกโดยปรากฏเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นในยุคมหากาพย์และปรัมพาต่าง ๆ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นยุคที่ระบบความคิดของชาวอินเดียได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างเต็มที่ ครุฑกลายเป็นพาหนะของพระวิษณุเพื่อแสดงลักษณะของดวงอาทิตย์ให้มีอยู่สืบมาในลักษณะที่แน่ชัด อันเป็นการแสดงรากฐานเดิมในยุคแรกของพระวิษณุในฐานะที่เป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ ในขณะที่พระวิษณุเองนั้นได้กลายห่างออกไปจากลักษณะของดวงอาทิตย์อันเก่าแก่มากขึ้น เป็นการพัฒนาลักษณะของเทพเจ้าให้มีความเป็นเฉพาะตัว มีความเป็นตัวเองมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีข้อระสีกเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่จะแสดงลักษณะรากฐานเดิมของเทพเจ้าองค์นั้นให้คงอยู่สืบมาด้วย เช่น อวรุทประจำตัวหรือสัตว์พาหนะเป็นต้น⁶⁴ มหากาพย์มหากาโรจะจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งความรู้ที่เก่าแก่และมีความสำคัญในระบบความเชื่อต่าง ๆ ของอินเดีย เทพนิยายที่ปรากฏในมหากาโรจะนั้นอยู่ในเกณฑ์ที่กระจ่างชัดที่สุดที่บรรลุถึงรูปแบบที่เจริญอย่างเต็มที่แล้วและได้ให้อิทธิพลต่อสังคมของอินเดียด้วย⁶⁵

2. ภายหลังวรรณคดียุครัฐนี้เรื่องราวของครุฑได้มีปรากฏในวรรณคดียุคมหากาพย์และปรัมพาเป็นสำคัญ เพราะกวีได้แสดงกำเนิดและเรื่องราวของครุฑอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในวรรณคดีเหล่านี้ และเรื่องราวของครุฑในวรรณคดียุคหลังต่อมาเป็นเพียงการรับเอาแนวความคิดและเรื่องราวต่าง ๆ จากวรรณคดียุคมหากาพย์มาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาวิจัยจึงขอแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ คือ กำเนิดครุฑ คุณสมบัติของครุฑ ความเป็นอยู่ บทบาทและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของครุฑ

2.1 กำเนิดครุฑ

2.1.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดครุฑ เรื่องราวโดยละเอียดเกี่ยวกับครุฑปรากฏขึ้นในมหากาพย์มหากาโรจะ อาทิบรพ หรือ the Book of the Beginning ตอนที่เกี่ยวกับฤๅษีอาศติกะ (Astika) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการช่วยนาคหึ่งปวงให้รอดชีวิตจากพิษผลาญของพระเจ้า ครุฑเป็นเรื่องราวหนึ่งที่แทรกอยู่ นอกจากนั้นก็มีตำนานเรื่อง การกวนเกษียณสมุทร และความเป็นมาของม้า อุจฺจายสรวาส (Uccaihsravas) ซึ่งในมหากาพย์ มหากาโรจะ อาทิบรพนี้ ได้แสดงสาเหตุที่ทำให้เกิดครุฑไว้สรุปได้ 3 ประการคือ

2.1.1.1 สืบเนื่องมาจากการสาปแช่งพระอินทร์ของฤๅษี วาขิลยะ⁶⁶

เพื่อให้เป็นผลตอบแทนความผิดของพระอินทร์ที่กระทำต่อพวกตนในอดีต ความขัดแย้งอันรุนแรงระหว่างพระอินทร์และฤๅษีวาลขอยะ โดยจะสร้างพระอินทร์เจ้าแห่งเทพเจ้าทั้งปวงขึ้นมาอีกองค์หนึ่งซึ่งสามารถไปได้ทั่วทุกแห่งตามที่ตั้งใจ มีพลังและก่อความกลัวให้เกิดขึ้นในใจของพระอินทร์องค์ปัจจุบัน⁶⁷

2.1.1.2 อำนาจแห่งการบำเพ็ญตบะของพวกฤๅษีวาลขิลยะและฤๅษีกัศยปะ ในการสาปแช่งพระอินทร์ครั้งนี้ การที่จะสร้างพระอินทร์ขึ้นมาอีกองค์หนึ่งนั้นย่อมเป็นไปได้ แต่เพื่อให้สำเร็จตามต้องการ จึงควรขอให้พระอินทร์เจ้าแห่งนกกำเนิดขึ้นมาองค์หนึ่ง โดยให้มีกำลังมหาศาลมาแต่กำเนิด มีความกรุณาเอื้อเฟื้อแผ่มาถึงพระอินทร์องค์ปัจจุบันด้วย⁶⁸

2.1.1.3 การขอพรของนางวินตาที่จะให้บุตรชายของนางเป็นผู้มีอำนาจและมีกำลังมหาศาล⁶⁹

ดังนั้น ด้วยสาเหตุที่กล่าวข้างต้นนี้ จึงทำให้ครุฑบังเกิดขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขที่สรุปได้ 7 ประการดังนี้

1. เป็นเสมือนหนึ่งพระอินทร์ เจ้าแห่งนก (the Indra of the Birds)
2. ถือกำเนิดขึ้นมาในฐานะเป็นบุตรของพระกัศยปะกับนางวินตา
3. มีความเร็วเสมอเท่าความคิด และมีพลังกำลังมหาศาล
4. สามารถที่จะครองเป็นร่างใดก็ได้ตามความตั้งใจ
5. จะเป็นที่นับถือเกรงในโลกรทั้งสาม สิ่งที่ใครไม่สามารถเอาได้นกนี้จะสามารถเอามาได้
6. จะเป็นผู้ทำลายพระอินทร์
7. เป็นผู้ช่วยมารดาให้พ้นจากการเป็นทาสตามคำสาปแช่งของพระอรุณ

(สำหรับเงื่อนไขที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่ครุฑบังเกิดขึ้นมาแล้ว แต่ยังคงอยู่ในฟองไข่อายุได้ 500 ปีและเป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่งในวรรณคดีสันสกฤตของอินเดีย คือการขโมยน้ำอมฤตของครุฑ ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในตอนต่อไป)

2.2 การสืบเชื้อสายของครุฑ วรรณคดีภาษาสันสกฤตหลายเล่มได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในกาพย์มหาภารตะกล่าวว่า พระกัศยปะซึ่งเป็นบิดาของครุฑนั้น เป็นบุตรชายคนหนึ่งของ มาริจี (Marici) ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดขึ้นมาจากสติปัญญาของพรหม⁷⁰ ส่วนทักษะ (Daksa) ซึ่งถือกำเนิดมาจากนิ้วหัวแม่มือขวาของพระพรหม มีบุตรสาว 50 คนกับภรรยา ซึ่งเกิดมาจากหัวแม่มือข้างซ้ายของพระพรหม บุตรสาว 10 คนนั้นมอบให้แกธรรมะ (Dharma) 27 คนมอบให้แกสวรรค์ และ 13 คนมอบให้แกพระกัศยปะ นางวินตาเป็นบุตรสาว 1 ใน 13 คนของ ทักษะ ที่ยกให้แกพระกัศยปะนั่นเอง นางวินตามีบุตรชื่อ ทารกษยะ (Tarkasya) อริษฏเนมิ (Aristanemi) ครุฑ (Garuda) อรุณ (Aruna) อารุณี (Aruni) และ วรุณี (Varuni) สำหรับพระอรุณนั้นเป็นสารพัดของพระอาทิตย์และได้แต่งงานกับนางสเยกิ (Syeki) ให้บุตรชายที่มีอำนาจและทรงพลัง 2 คนคือ สัมปาติ (Sampati) และชตายุส (Jatayus)⁷¹

2.3 คุณสมบัติของครุฑ

2.3.1 ขนาดรูปร่าง ครุฑเป็นนกขนาดใหญ่ จำพวกนกอินทรี มีดวงตาสีเหลืองกลม มีปีกกว้างใหญ่และทรงพลัง ขาทั้งสองข้างใหญ่และมีกรงเล็บที่แข็งแรงมาก สามารถใช้จับข้างและเท้าได้ ตลอดจนขนาดใหญ่ได้ ในมหาภารตะและรามายณะได้แสดงรูปร่างลักษณะของครุฑไว้ว่า อวัยวะแต่ละส่วนนั้นมีประสิทธิภาพเป็นเลิศและมีอานุภาพเหนือทุกสิ่ง⁷²

2.3.2 คุณสมบัติพิเศษหรืออานุภาพของครุฑ เนื่องจากลักษณะต่าง ๆ ที่สำคัญของครุฑนี้เองในมหาภารตะจึงได้กล่าวถึงอานุภาพของครุฑว่า สามารถที่จะเดินทางไปได้ทุกหนแห่งตามที่ต้องการ มีความเร็วเทียบเท่าความคิด สามารถแปลงร่างให้มีขนาดและรูปร่างต่าง ๆ ได้ มีพลังกำลังและอำนาจมหาศาล⁷³ กระทำในสิ่งที่ผู้อื่นทำไม่ได้ มีฤทธิ์อำนาจซึ่งไม่อาจบรรยายได้ทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายหวาดหวั่นและเกรงกลัว รุ่งโรจน์ดั่งอัคนี⁷⁴ ครุฑมีความเป็นอมตะ ในครุฑปุราณะ กล่าวถึงครุฑว่าเป็นภควัน⁷⁵ (Bhagavan) ซึ่งเป็นฉายาที่ใช้เรียกเทพเจ้าหรือกึ่งเทพเจ้า (Demi-god) หรือนักบวชที่ยิ่งใหญ่ ความหมายของคำตามตัวอักษรนั้น หมายความว่าบุคคลผู้มีกำเนิดมาด้วยคุณสมบัติ 6 ประการคือ ความมั่งคั่งหรือความ

เจริญก้าวหน้า (prosperity) อำนาจ (might) เกียรติยศชื่อเสียง (glory)
 ความงดงาม (splendour) ความฉลาดรอบรู้ (wisdom) และความสุขุม (dispassion)
 ถึงแม้ว่าครุฑจะมีอนุภาพยิ่งใหญ่ที่เหนือธรรมชาติต่าง ๆ มากมายก็ตามแต่บางครั้งครุฑ
 ก็มีลักษณะที่อ่อนแอเหมือนกับมนุษย์ทั่วไป

2.3.3 อุปนิสัย ในวรรณคดีสันสกฤตได้กล่าวถึงอุปนิสัยต่าง ๆ ของ
 ครุฑพอจะสรุปได้ดังนี้

2.3.3.1 รักอิสรภาพ จากการที่ครุฑเห็นมารดาต้องตกเป็น
 ทาสและถูกรังแกจากมนุษย์ทำให้ครุฑบังเกิดความเสียใจและปวดร้าวอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับ
 ความไม่พอใจที่มารดาต้องทนทุกข์ทรมาน จึงไม่อาจทนต่อสภาพนั้นได้ ต่อกำหนดทางที่จะได้
 ถอนมารดาและตนเองให้เป็นไทแก่ตัว ดังนั้นภายหลังทราบเงื่อนไขของนาค ครุฑจึงบังเกิดมี
 พลังผลักดันให้มุ่งมั่นทำงานอย่างถวายชีวิต เพราะมองเห็นอิสรภาพเป็นรางวัลที่มีค่าใหญ่ที่สุดใน
 บั้นปลาย⁷⁶

2.3.3.2 มีความเฉลียวฉลาดและปฏิภาณดีเยี่ยม ครุฑใช้
 ความเฉลียวฉลาดและปฏิภาณอันเลิศของตนเข้าต่อสู้เผด็จศึกจนได้ชัยชนะจากหมู่มหาเวทย์ ซึ่ง
 เตรียมพร้อมด้วยศาสตราวุธต่าง ๆ และการป้องกันอันดีเยี่ยม ครุฑมีเพียงจงอยปาก ปีกและเล็บ
 เป็นอาวุธประจำตัวเท่านั้น แต่เนื่องจากที่ครุฑรู้จักที่จะใช้คุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ ของตน ทำให้
 ครุฑได้ชัยชนะอย่างง่ายดาย

2.3.3.3 เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย มีความเมตตากรุณา อ่อน
 น้อมถ่อมตนและมีใจเอื้ออารีดังเช่นที่ปรากฏในมหากาพย์มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ 23

2.3.3.4 เป็นผู้มีความสัตย์ซื่อ ค้ำความซื่อสัตย์ของครุฑนี้
 เองที่ทำให้พระวิษณุพึงพอใจ และโปรดปรานครุฑมาก ถึงกับให้ครุฑตามที่ต้องการจึงกลายเป็น
 พาหนะของพระวิษณุ ความเป็นอมตะและไม่มีโรคภัย โดยไม่ต้องดื่มน้ำอมฤต⁷⁷

2.3.3.5 เป็นผู้มีความกตัญญูทักท้วงที่ดี โดยเฉพาะต่อนาง
 วินตามารดา

2.3.3.6 เป็นผู้มีความอาฆาตพยาบาทรุนแรงมาก ความรู้
 สึกนรีนรุนแรงมากจนทำให้ครุฑทำลายและกลายเป็นศัตรูตัวฉกาจของนาค

2.4 ความเป็นอยู่

2.4.1 ที่อยู่ของครุฑ ในมหากาพย์มหาภารตะ รามายณะและปุราณะต่าง ๆ บางเล่ม กล่าวถึงที่อยู่ของครุฑไว้โดยย่อ และแตกต่างกันพอสมควร ครุฑอาศัยอยู่ที่ยอดเขาหิมาลัย เขาไวคังคะ หิรัณยวรรษ ทำรังอยู่บนต้นตาลมลิหรือต้นจิว และสร้างวิมานอยู่บนต้นจิว

2.4.2 อาหาร เนื่องจากครุฑมีร่างกายขนาดใหญ่จึงจำเป็นต้องกินอาหารเป็นจำนวนมาก

2.5 บทบาทและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของครุฑ

2.5.1 บทบาทและความสัมพันธ์ของครุฑกับมารดา ในวรรณคดีสันสกฤตได้เน้นบทบาทของครุฑในฐานะลูกเด่นชัดมาก และเป็นการแสดงให้เห็นว่า ครุฑเป็นผู้มีความกตัญญูตเวทีที่สมควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง เหตุการณ์ที่ครุฑช่วยเหลือมารดาปรากฏในวรรณคดีที่เห็นเด่นชัด 2 ครั้งดังนี้

2.5.1.1 การขโมยน้ำอมฤตเพื่อช่วยเหลือมารดาให้พ้นจากการเป็นทาสีกึ่งน้ำอมฤตครั้งนั้นนับเป็นศึกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในตำนานเกี่ยวกับครุฑตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตและเป็นเรื่องราวที่ไม่อาจละเลย เมื่อกล่าวถึงครุฑหรือน้ำอมฤต กวีได้แสดงเน้นให้เห็นถึงอาณาภพอันยิ่งใหญ่ และเป็นการประกาศเกียรติคุณของครุฑ

2.5.2 ความสัมพันธ์ของครุฑกับพระนารายณ์หรือพระวิษณุ ที่มาของความสัมพันธ์ระหว่างครุฑกับพระวิษณุที่มีขึ้นครั้งแรกมีปรากฏเรื่องราวในมหาภารตะ อาทิบรพที่ 33 ครุฑจึงเป็นส่วนหนึ่งของพระวิษณุเป็นผู้รับใช้ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระวิษณุ ผู้ที่นับถือพระวิษณุได้เรียกครุฑว่าผู้รับใช้อันดับหนึ่งของพระหริ (the Senior Servant of Hari) โดยมีหนุมานเป็นผู้รับใช้อันดับสองของพระหริ (the Junior Servant of Hari)⁷⁸ ด้วยเหตุนี้ ทำให้วรรณคดีสันสกฤตฉบับต่าง ๆ มีการกล่าวถึงครุฑควบคู่ไปกับเรื่องราวของพระวิษณุอยู่เสมอ ในฐานะที่เป็นพาหนะผู้รับใช้ ผู้ช่วยเหลือของพระวิษณุและเป็นสัญลักษณ์แทนตัวของพระวิษณุด้วย ดังนั้น ในที่นี้จึงขอยกเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างพระวิษณุกับครุฑบางตอนที่สำคัญดังนี้

2.5.2.1 ครุฑในฐานะเป็นพาหนะและผู้รับใช้ของพระวิษณุ

วรรณคดีสันสกฤตที่กล่าวอ้างถึงพระวิษณุ จะต้องแสดงข้อความให้เห็นอยู่เสมอว่าครุทเป็นพาหนะของพระวิษณุ ซึ่งถือว่าหน้าที่ที่มีความสำคัญต่อครุทมาก ในหริวงค์ ครุทมักจะเป็นพาหนะและผู้รับใช้ของพระกฤษณะซึ่งเป็นอวตารหนึ่งของพระวิษณุอยู่เสมอ เช่น การสำรวจทำเลเพื่อสร้างเมืองทวารกา

ในหริวงค์ได้แสดงข้อความไว้อีกหนึ่ง ทำให้เห็นว่า ครุทเป็นพาหนะที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของพระวิษณุให้ยิ่งใหญ่เป็นที่เกรงกลัวของเทวดาและกษัตริย์ทั้งปวงยิ่งขึ้นด้วย พร้อมทั้งจะเผชิญหน้ากับทุกสิ่งร่วมกับพระวิษณุ ดังนั้น จึงเป็นการแสดงให้เห็นอย่างหนึ่งว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระวิษณุและครุทนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมาก

2.5.2.2 ครุทในฐานะของเพื่อนและผู้เกื้อกูลช่วยเหลือพระวิษณุ เมื่อครั้งที่พระนารายณ์ หรือพระวิษณุอวตารมาเป็นพระราม

2.5.2.3 ครุทบนธงประจำราชรถของพระวิษณุ เนื่องจากพรที่ได้รับจากพระวิษณุ ทำให้ครุทกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งบนธง⁷⁹ ในวรรณคดีสันสกฤตบางตอนได้กล่าวถึงราชรถของพระวิษณุว่า พระวิษณุได้ประทับนั่งบนราชรถที่ปลิวสับด้วยธงครุทพระองค์จึงมีพระนามอีกอย่างหนึ่งว่า ครุทราช (ผู้มีรูปครุทอยู่บนผืนธง)

2.5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างครุทกับนาค เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าความเป็นปักษ์ของครุทกับนาคนั้นรุนแรงมาก วรรณคดีสันสกฤตจึงมักจะกล่าวถึงเรื่องราวระหว่างครุทกับนาคนี้เป็นคำอุปมาอุปไมยอยู่เสมอ เช่น ในลิงคปุราณะตอนหนึ่งกล่าวถึงชลันทรอสูรได้อวดอ้างฤทธิ์อำนาจของตนว่า "นาคทั้งหลายไม้อาจต่อต้านได้แม้กลิ่นของพญานาคคือครุท ฉันทิ พระอินทร์ พระอัคนิ พระยม ท้าวภูเวร พระวายุ พระอรุณและเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ก็ไม่มีใครสามารถต้านฤทธิ์เราได้ฉันทิ⁸⁰ หรือในรามายณะ ตอนที่ทศกัณฐ์ให้มารีคแปลงร่างเป็นกวางทองล่อนางสีดา ที่สุดทศกัณฐ์ก็ลักนางสีดาไปนั้น ตอนหนึ่งกล่าวเปรียบเทียบว่า "ทศกัณฐ์จับนางสีดาไว้ หะยานลอยไปสู่อากาศพร้อมกับนางเหมือนกับครุทที่แบกราชินีแห่งนาคไว้ว่างนาคไว้ในราชรถและจากไปอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าลม"⁸¹ หรือตอนที่พระรามพระลักษมณ์ถูกศรนาคบาทก็สามารถแก้สถานการณ์อันรุนแรงนั้นได้ด้วยครุท หรือในรามายณะได้เปรียบเทียบกริยาทำทางของหนุมานว่า ขณะที่เหาะขึ้นไปนั้น หนุมานได้สับคางซึ่งมีขนและริวรอยอยู่ไปมาคล้ายกับพญา

นกจับนกตัวหนึ่งไว้ ทางที่สับัดโดยแรงงอบ้าง แกว่งไปมาบ้างนั้นคล้าย ๆ กับนาคใหญ่ตัวหนึ่ง ถูกครุฑพาไป หรือในรามายณะยุทธภาคกล่าวถึงการรบว่า ฝ่ายราชนได้ใช้อาวุธศรที่แผลง กลายเป็นนาค พระรามจึงใช้ศรครุฑทำลายศรนาคทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีข้อความบางตอน ที่ปรากฏในมหามารตะอุทโยคบรรยายกล่าวถึงเกี่ยวกับพงศ์พันธุ์ของครุฑ ดังได้กล่าวอ้างถึงแล้ว ข้างต้นนั้น ยืนยันถึงความ เป็นศัตรูกับนาคจนตลอดชั่วลูกชั่วหลานของครุฑว่า จากความเกลียดชัง และความเป็นศัตรูกันนี้เอง ทำให้ครุฑและพงศ์พันธุ์ของครุฑทำลายนาคด้วยการกินเป็นอาหาร จนเป็นผลให้เชื้อสายของครุฑไม่อาจเข้าใจหรือบรรลุถึงธรรมะอันประเสริฐได้อย่างต้องแท้ แม้ว่าจะมีชาติกำเนิดที่สูงถึงวรรณะกษัตริย์ก็ตาม⁸²

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ครุฑและนาคกลายเป็นศัตรูกันตามที่ทราบกฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตนั้น คงเนื่องมาจากสาเหตุที่พอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. เนื่องมาจากความอิจฉาริษยาและแก่งแย่งชิงดีกันเสมอมาระหว่างนางกัทรุ และนางวินตา ดังความสว่างกับความมืด โดยครุฑกับนางวินตาถูกเปรียบเป็นความสว่าง ใน ขณะนี้นางกัทรุกับนาคเป็นความมืด

2. เนื่องจากสภาพธรรมชาตินิสัยส่วนตัวของเหล่านาคและนางกัทรุมารดาของนาค เองที่มีนิสัยอันโหดร้าย ใจบาป เจ้าเล่ห์เพทุบายและไม่มีความปราณีดังจะเห็นได้จากเรื่องราวในมหามารตะที่กล่าวถึงการสาปแช่งหมูนาคของนางกัทรุ ให้ต้องถูกฆ่าตายอย่างทรมาน ด้วยพิธีผลาญของพระเจ้าชนเมชยะ (Janamejaya)

นอกจากนั้น นาคยังมีฤทธิ์อำนาจในการแปลงร่างเนรมิตตนให้เป็นสิ่งต่าง ๆ ได้ จึงทำให้นาคใช้เล่ห์อุบายนี้มาชักกับนางวินตา จนในที่สุดนางวินตาต้องแพ้นั้นและตกเป็นทาส ของนาค ครุฑเองก็ไม่อาจที่จะทนความคับแค้นใจนี้ได้ ดังนั้น ในบางครั้งครุฑจึงแกล้งบินพา หมูนาคซึ่งเกาะอยู่เต็มหลังครุฑขึ้นไปใกล้ดวงอาทิตย์ให้ความร้อนแผดเผาจนเป็นลม นางกัทรุ ต้องขอร้องให้พระอินทร์ช่วยเหลือนาคบุตรของนาง นาคจึงกลับฟื้นคืนสติขึ้นมาได้อีกครั้งหนึ่ง

ดังนั้น ด้วยสาเหตุที่อ้างอิงข้างต้นนี้ จึงทำให้ครุฑมีความเกลียดชังและผูกพยาบาท นาคมาก และพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ตนเองและมารดาหลุดพ้นจากการเป็นทาสถึงกับยอมเข้า ชิงน้ำอมฤตมาตามเงื่อนไขของนาค และเมื่อเป็นอิสระแล้ว ครุฑตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะแก้แค้น นาค โดยพิจารณาได้จากการที่ครุฑทูลขอพรจากพระอินทร์เมื่อพระอินทร์เปิดโอกาสให้ครุฑขอพร

ใด ๆ ก็ได้ตอน ครุฑต้องการลงโทษนาจึงขอให้ท้าวเป็นภักษาหารของตนทันที ครุฑจึงจับ นาคกินเป็นอาหารนับตั้งแต่นั้นมาโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมและความเมตตาสงสารเลย สิ่งนี้ขัดแย้ง กับอุปนิสัยของครุฑซึ่งโดยปกติแล้วจะเป็นผู้มีเมตตาและมีคุณธรรมสูงคังได้อ้างถึงแล้วในตอนต้น นอกจากนั้นแล้ว ครุฑยังกลั่นแกล้งไม่ให้ท้าวได้ดื่มน้ำอมฤตด้วย โดยการหลอกนาคให้ไปชำระ ล้างร่างกายเสียก่อน และให้พระอินทร์มานำหมอน้ำทิพย์นั้นกลับสู่สวรรค์นาคจึงไม่มีโอกาสที่จะได้ ดื่มน้ำทิพย์นั้น เพียงแต่เลียหยดน้ำทิพย์ที่ตกลงเหลืออยู่เล็กน้อย และถูกหนุมานจับลั่นกลายเป็น สองแฉกด้วยการเป็นศัตรูตัวฉกรรจ์นี้เอง ทำให้ท้าวเกรงกลัวครุฑมาก แม้แต่เพียงการได้ยิน เสียงกระพือปีกอันเป็นสัญญาณการมาของครุฑ ก็ทำให้ท้าวผละหนีไปในทันที เช่น ในหริวงศ์ เรื่องราวของพลี อสุรย์ิ่งใหญ่ที่พระกฤษณะลงโทษโดยใช้ขนาดเจ็ดเศียรจงจำพลีไว้ในบาดาล แต่จากการพยายามสวค้อนวอนสรรเสริญพระวิษณุ ทำให้พระวิษณุสั่งให้ครุฑมาช่วยพลีจากนาค เจ็ดเศียรได้สำเร็จ เป็นต้น

ภายหลังต่อมาอิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามาปะปนในวรรณคดีสันสกฤตเป็นผลให้ความ เป็นปรัภักและการจงเวรอาฆาตพยาบาทระหว่างครุฑกับนาคยุติลงด้วยหลักปรัชญาทางพุทธศาสนา ที่ว่า "เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร" โดยโสมเทพกวีผู้เรียบเรียงมหานิยายเรื่อง กถาสรริตสาคร (มหาสมุทรแห่งธารนิยาย) ได้เป็นผู้ดัดแปลงเรื่องครุฑกับนาคให้จบลงอย่าง สันติ ดังที่มีปรากฏเรื่องราวในตรังคะ (บทที่ 22 ตอนหนึ่งและบทที่ 90 อีกตอนหนึ่งโดยกำหนด ให้มีราชาแห่งวิทยาธรชื่อ ชีมุทวาทนะทำหน้าที่เป็นผู้ไถ่ชีวิตแทนพวงนาค⁸³

2.5.4 ความสัมพันธ์ของครุฑกับเทพเจ้าองค์อื่น ๆ จากเรื่องราวที่กล่าว อ้างถึงในตอนต้นแล้วนั้น นับว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับครุฑ โดยตลอดอีกองค์ หนึ่ง⁸⁴ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ครุฑถือกำเนิดขึ้นมาและเมื่อครุฑถือกำเนิดมาแล้ว ครุฑต้องทำ สงครามแย่งชิงน้ำอมฤตกับพระอินทร์ จากพรต่าง ๆ ที่ครุฑได้รับ โดยเฉพาะพรจากหฤดาชี วาลขลิยะ ทำให้ครุฑกลายเป็นผู้พิชิตพระอินทร์และถือเสมือนหนึ่งเป็นพระอินทร์องค์หนึ่งด้วย อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า พระอินทร์หวั่นเกรงคำสาปแช่งจนต้องขอพึ่งพระกัศยปะ ซึ่งด้วย ความเมตตาทำให้พระกัศยปะให้พรและกล่าวปดอบ โยนว่าบุตรชายทั้งสองของตนที่จะถือกำเนิดมา นั้นจะเป็นผู้ช่วยเหลือพระอินทร์ และจะไม่มีสิ่งไม่ดีใด ๆ เกิดขึ้นกับพระอินทร์เพราะบุตรทั้งสองนั้น

เรื่องราวเกี่ยวกับครุฑในวรรณคดีสันสกฤตที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งตามแนวความคิดทางลัทธิพราหมณ์หรือฮินดูและมีบทบาทที่เด่นชัดมากในงานศิลปะ อย่างไรก็ตามในภายหลัง ต่อมาได้มีแนวความคิดทางพุทธศาสนาหายานซึ่งใช้ภาษาสันสกฤตนำเอาครุฑเข้าไปมีส่วนในเรื่องราวทางฝ่ายตนด้วย ดังเช่น การสวดเทรกปรัชญาทางพุทธศาสนาเข้ามาคลี่คลายความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันระหว่างครุฑกับนาค ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องของขุมตวาทนะ เป็นต้น ดังนั้นในที่นี้ จึงขออนุติเกี่ยวกับครุฑตามแนวความคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมากล่าวไว้โดยสังเขปด้วย เพราะภายหลังต่อมา ความคิดเกี่ยวกับครุฑตามแนวนี้ได้มีอิทธิพลต่อศิลปินตามสมควร โดยเฉพาะในเขมร

ครุฑในวรรณคดีสันสกฤตตามคติพุทธศาสนาหายานไม่แสดงบทบาทมากหรือ เด่นชัดเหมือนที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตตามคติพราหมณ์หรือฮินดู ทั้งนี้จะเนื่องมาจากการที่แนวความคิดทางพุทธศาสนาหายานเกิดขึ้นภายหลังคติทางพราหมณ์หรือฮินดูและพุทธศาสนาหินยาน สำคัญที่ชะงัดถึงเรื่องราวเกี่ยวกับครุฑจึงมีไม่มากนัก ดังนั้นในการศึกษาเรื่องราวในแนวมหายานจึงควรที่จะมีความเข้าใจในเรื่องราวของครุฑตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตตามคติพราหมณ์และวรรณคดีตามคติพุทธศาสนาหินยานซึ่งเป็นพุทธศาสนาดั้งเดิมมาก่อน เพื่อเป็นหลักพื้นฐานที่จะสามารถเข้าใจครุฑตามแนวนี้ได้ชัดเจนขึ้น

พุทธศาสนาหายานได้เจริญเติบโตมาจากพุทธศาสนาดั้งเดิม ทั้งยังขอยืมและรับเอาทฤษฎีและปรัชญาของฮินดูและเซนเข้าไว้ รับอิทธิพลตามแนวความคิดแบบลัทธิโซโรอัสเตอร์ (Zoroastrianism) ซึ่งเป็นศาสนาของเปอร์เซีย โบราณตลอดจนการบูชาดวงอาทิตย์ สิ่งเหล่านี้มีส่วนในการพัฒนาแนวความคิดของมหายานเป็นอย่างมาก จึงทำให้การแลกเปลี่ยนเทพเจ้ามีบ่อยครั้งและเป็นอิสระในระหว่างระบบศาสนาทั้ง 3 แนวความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าในวรรณคดีสันสกฤตตามคติพราหมณ์หรือฮินดูได้ถูกยืมไปใช้ในวรรณคดีตามคติพุทธศาสนา และเทพเจ้าในพุทธศาสนาก็ถูกยืมมาใช้ในคติพราหมณ์ด้วยเช่นเดียวกัน โดยการนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับระบบการตั้งชื่อและเทพนิยายด้วย⁸⁵ เช่น ในตำนานพุทธศาสนายุกตัน ๆ นั้น เมื่อมีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้า พระวัชรปาณี (Vajrapani) ก็มักจะถูกอ้างถึงเช่นเดียวกันในฐานะเป็นเทพเจ้าชั้นรอง (a minor deity) กรันเวจเดล (Grunwedel) และเบอเจซ (Burgess)⁸⁶ จัดให้พระวัชรปาณีซึ่งเป็นผู้ถือสายฟ้า (the bearer of the thunderbolt)

เป็นพวกเดียวกันกับพระอินทร์หรือท้าวสักกะ เทพเจ้าแห่งฝนของชาวอินเดียในลักษณะที่ท้าวสักกะแปลงเป็นวัชรปาณี สูญเสียลักษณะทางฮินดูเก่าของตนซึ่งเป็นเทพเจ้าของธรรมชาติ (a nature god) แต่ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้ากลับมาสู่กรุงกบิลพัสดุ์ ได้มีวัชรปาณี 8 รูปห้อมล้อมพระองค์ไว้ประคองผู้พิทักษ์ และท้าวสักกะพร้อมด้วยเทวดาบริวารของพระองค์จำนวนมากมายืนอยู่ในกามโลก (Kamaloka) ก็ปรากฏขึ้นทางด้านซ้ายมือ จึงเป็นการแบ่งแยกวัชรปาณีจากท้าวสักกะ และมีลักษณะที่แตกต่างออกไป หรือกลายเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งในเวลาต่อมา และท้าวสักกะก็ตกต่ำจนกลายเป็นยักษ์ตนหนึ่ง เป็นต้น ในทำนองเดียวกันนี้ครุฑก็กลายเป็นพาหนะของพระธยานิพุทธอโมกษสิทธิ (Dhyani-Buddhas Amoghasiddhi) เป็นเครื่องหมายเฉพาะของพระธยานิโพธิสัตว์วัชรปาณี (Dhyani-Bodhisattva Vajrapani) รวมกันกับนาค ในรูปของครุฑขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า พระวัชรปาณีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับนาคและครุฑด้วยสาเหตุที่เกิดมาจากความไม่ปรองดองเป็นศัตรูกันในระหว่างครุฑกับนาค ทั้งนี้เพราะพระวัชรปาณีในฐานะที่เป็นผู้พิทักษ์พระพุทธเจ้าได้รับมอบหมายหน้าที่ให้คอยคุ้มครองป้องกันหมู่นาคที่เข้ามาเฝ้าเพื่อฟังคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้าให้พ้นจากการทำร้ายของครุฑ ตามเรื่องราวที่ปรากฏเกี่ยวกับนาคตนหนึ่งที่ชื่อ เอลปาตระ (Elapatra) ซึ่งเข้ามาฟังคำเทศนาของพระพุทธเจ้าในรูปมนุษย์ พระพุทธเจ้าขอรองให้แสดงตนในรูปของงูที่แท้จริง นาคเกรงกลัวครุฑ พระพุทธเจ้าจึงสั่งให้พระวัชรปาณีปกป้องคุ้มครองนาค นาคจึงยอมแปลงร่างกลับเป็นงูใหญ่ สำหรับพระวัชรปาณีได้ครองร่างในรูปแบบที่มีเศียร ปีกและกรงเล็บแบบครุฑ เพื่อเป็นอุบายหลอกลวงและต่อสู้กับครุฑ หมู่นาคในพุทธศาสนาจึงได้รับการปกป้องจากพระวัชรปาณีเป็นพิเศษ พระวัชรปาณีสจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้คุ้มครองนาคจากภัยครุฑ⁸⁷

ในการค้นคว้าของครุฑกับนาคตามคติพุทธศาสนานั้น นอกจากนั้นเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ว่า "เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร" แล้ว น่าที่จะเป็นไปตามหลักปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับ "การละเว้นจากการเข่นฆ่าสิ่งมีชีวิต" ซึ่งตรงกับหลักอหิงสา (ahimsa) ของฮินดูด้วย ในทศ-ภูมิกะ-สูตร (Daga-bhumika-sutra) อารยะ-กูร 'ส ชาคคมาลา (Arya-gura's Jataka-Mala) โพธิสัตว์-อาวทาน-กัลปตตา (Bodhisattva-avadana-Kalpalata) และโพธิสัตว์-ภูมิ (Bodhisattva-bhumi) อธิบายว่า พระโพธิสัตว์องค์หนึ่งจะไม่ใช้อาวุธใดเลยและไม่สามารถเกลียดหรือฆ่าสิ่งมีชีวิตใดแม้แต่ในความคิด จะต้องเข้าใจว่าทุกสิ่งเกิดขึ้น

ในเหตุและควรฝึกฝนให้ถึงความสงสารและความเมตตากรุณา พระโพธิสัตว์ทรงมีความสมัครใจในการปฏิบัติ และเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่ (เวียนว่ายตายเกิด re-birth) ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับสิ่งมีชีวิตทั้งหมด และพระโพธิสัตว์จะไม่ทำกับบุคคลใดในสิ่งที่พระองค์ปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นไม่กระทำกับพระองค์ แท้จริงแล้ว การไม่เช่นนั้นมา คือคุณงามความดีอันสูงสุด จากการเคลื่อนไหวและการพิจารณาถึงสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ พระโพธิสัตว์จึงละเว้นจากการถือเอาชีวิตของสิ่งมีชีวิตใด ๆ⁸⁸ ดังนั้น การคืนดีกันระหว่างนาคและครุฑโดยการกระทำของซิมูตวาหนะจึงเป็นการพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นถึงหลักปรัชญานี้ เพราะถึงแม้ว่า ตามคติพุทธศาสนาจะถือว่า ครุฑกินนาคเป็นสิ่งมีชีวิต ชีวิตจึงมีความสำคัญนาค ดังนั้นการที่จะมุ่งไปถึงนิพานและจะก่อให้เกิดความปิติยินดีได้ก็ด้วยการทำความดีคุณงามความดีอันสูงสุดคือการละเว้นจากการถือเอาชีวิต

ในสังฆธรรม-ปฐพีกริยะ (Saddharma=Pundarika หรือ The Lotus of the True Law)⁸⁹ และลลิตวิสตระ (Lalitavistara)⁹⁰ กล่าวถึงครุฑว่า มาร่วมชุมนุมเพื่อฟังธรรมร่วมกับหมู่เทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร กินนร ภูมิจิต พรหม โลกบาล มนุษย์ อมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยมาเป็นจำนวนหลายแสนโกฏิคนที่เดียว การที่บรรพตคือสันสกฤตตามคติพุทธศาสนาหายานได้แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายต่างก็มาชุมนุมกันเพื่อฟังธรรมนั้น น่าจะเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ได้ขยายขอบเขตของกฎที่เกี่ยวกับการละเว้นจากการเข่นฆ่าไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสัตว์ด้วย เพราะสัตว์ก็เป็นปราณิน

หรือสิ่งมีชีวิตด้วยเช่นกัน ในอวทาน-ศตก (Avadana-gataka) ได้กล่าวถึงคำว่า ไมตรี (Maitre) และแสดงความโอบเอื้อยงต่อ (แนวโน้ม) the humane treatment of animal ซึ่งสนับสนุนโดยหลักที่ว่า มนุษย์ชายหญิงที่เต็มไปด้วยการกระทำบาปอาจจะกลับมาเกิดใหม่เป็นสัตว์ สัตว์บางชนิดอาจจะมีคุณสมบัติของมนุษย์บ้างเล็กน้อย เช่น สามารถพูดได้เนื่องจากผลของอำนาจบุญ (Merit) ในอดีตชาติ ภูและนกแก้วบางตัวก็อาจได้ยินและเข้าใจถึงคำสั่งสอนได้ การได้ฟังธรรมและกระทำการบูชาพระโพธิสัตว์กระทำนิพาน (ตั้งใจพยายามจะเป็นพระพุทธเจ้า) ก่อให้เกิดความปิติและความสุขแก่สัตว์ทั้งปวงและไม่กระทำภัยหรือเบียดเบียนสัตว์ใด ๆ เลย⁹¹ เป็นต้น ดังนั้น เรื่องราวของครุฑที่กล่าวอ้างตามคติพุทธศาสนาจึงน่าจะเป็นไปในลักษณะของการพยายามอธิบายหลักปรัชญาในระดับสูงให้สามารถเข้าใจได้โดยใช้เรื่องราวของครุฑหรือสิ่งต่าง ๆ ในเทพนิยายมาเป็นสื่อกลาง

คติความเชื่อหรือแนวความคิดเกี่ยวกับครุฑในวรรณคดีบาลี

1. เนื่องจากครุฑเป็นที่นิยมยกย่องทั้งในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี จึงพอที่จะเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ความนิยมยกย่องครุฑนั้นได้อิทธิพลแผ่ขยายเข้าไปสู่ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธอย่างทั่วถึง ซึ่งแนวความคิดต่าง ๆ เหล่านี้คงจะเป็นการถ่ายทอดให้แก่อนุชนและกันตามสมควร ดังนั้น ในลำดับต่อไปนี้จะเป็นการรวบรวมศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับครุฑตามที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี โดยกำหนดหัวข้อตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต

ครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีนั้นเป็นไปตามแนวความคิดทางปรัชญาพุทธศาสนา และคติทางพุทธศาสนาก็ยังคงถือว่า ครุฑเป็นนกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในหมู่นกทั้งปวง เช่นเดียวกับทาง คติศาสนาพราหมณ์ ถึงแม้ว่า จะมีการให้อิทธิพลต่อกันและมีความคล้ายคลึงกัน แต่แนวความคิดบางอย่างก็แตกต่างกันออกไปตามหลักปรัชญาของฝ่ายตน

เรื่องราวของครุฑในวรรณคดีบาลี มักจะมีเรื่องแทรกอยู่ในพระไตรปิฎกและชาดกต่าง ๆ เป็นการตรัสเล่าของพระพุทธเจ้าเมื่อมีภิกษุบางรูปทูลถามเรื่องราวบางอย่าง ซึ่งเหตุการณ์หรือคำถามนั้นจะเปรียบเทียบได้เป็นนิทานที่จะก่อให้เกิดปัญญาขึ้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงนำเรื่องราวของครุฑมาตรัสเป็นอุทาหรณ์ประกอบพระพุทธโอวาทแก่ภิกษุอยู่เสมอ⁹²หรืออาจกล่าวได้ว่าชาดกที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของสัตว์นั้นเป็นเสมือนสื่อกลางที่นำไปสู่ความเข้าใจในปรัชญา ระดับสูงเป็นยานแห่งปรัชญาชั้นสูงและเป็นลักษณะทำนองนิยายที่มีชื่อเสียงหรือเป็นการแทนการอธิบายสัจธรรมให้ให้เห็นและเกิดความเข้าใจปัญหาย่างง่าย ๆ⁹³ในที่นี้จะขอนำเรื่องราวที่กล่าวถึงครุฑตามที่ปรากฏในชาดกและพระไตรปิฎกมากล่าวตามข้อต่าง ๆ เพื่อทราบเรื่องราวของครุฑในแง่ความคิดทางวรรณคดีบาลี ดังนี้

1.1 กำเนิดครุฑ

1.1.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดครุฑ ในวรรณคดีบาลีนี้⁹⁴ ถือกำเนิดขึ้นมาจากเหตุผลของอำนาจบุญเมื่อครั้งอดีตชาติตามคติพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันปิฎก สังตนิกาย ขันธวารวรรค สุตตตสยสูตร ตอนหนึ่ง และชาตกัฎฐกดา ภาค 10 มหานิบาต ตอนหนึ่ง โดยแสดงถึงตอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเหตุผลและปัจจัยแห่งกำเนิดครุฑนั้นว่า บุคคลใดที่ปรารถนาจะเกิดเป็นครุฑประเภทใดย่อมต้องตั้งความปรารถนาของตนไว้ แล้วสร้างทานบารมีเมื่อสิ้นชีวิต บุคคลนั้นย่อมจะถือกำเนิดเป็นครุฑตามประเภทที่ตนตั้งความปรารถนาไว้

อย่างไรก็ตาม ในคติพุทธศาสนาได้จำแนกกำเนิดครุฑเป็น 4 ประเภท⁹⁵ ซึ่งในสี่ประเภทนี้ จัดว่าเป็นกำเนิดของสัตว์ดิรัจฉาน คือ

1. ครุฑประเภทอัมพชะ	ครุฑพวกที่มีกำเนิดในฟองไข่
2. ครุฑประเภทชลภาพชะ	ครุฑพวกที่มีกำเนิดในครรภ์หรือกำเนิดเกิดแต่สัณนิภาวะแห่งบิดามารดาเป็นต้วเป็นตนตั้งแต่ในครรภ์มารดา
3. ครุฑประเภทสังเสทชะ	ครุฑพวกที่มีกำเนิดในเง้าโคลหรือเกิดแต่เกสรดอกไม้เกิดแต่ใบไม้ใบหญ้า เมื่อแรกเกิดนั้นน้อย ๆ ค่อยใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ ๆ
4. ครุฑเป็นประเภทโอปปาติกหรืออูปาติกะ	ครุฑพวกที่กำเนิดขึ้นเอง ควรจะใหญ่เท่าใดก็จะมีใหญ่เท่านั้นในขณะที่เมื่อเกิดขึ้นมา

จากกำเนิดนี้ทำให้ครุฑจัดว่าเป็นสัตว์จำพวกที่มีสองเท้า เป็นพวกนกหรือทวีปทา⁹⁶ ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงคติความคิดโบราณเกี่ยวกับโลก ครุฑจึงเป็นภูมิดิรัจฉานซึ่งจัดว่าเป็นพวกอบายภูมิ ถึงแม้ว่า จะเป็นจำพวกพิเศษโดยอำนาจบุญพิเศษก็ตาม ก็คงเป็นจำพวกอบายภูมิเช่นเดียวกัน⁹⁷ และมูลเหตุที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานนี้ ในไตรภูมิโลกวินัยยกถาได้กล่าวไว้ในชั้นหลังว่า ตามที่ปรากฏในพระมหาวีรภาพ ซึ่งเป็นคัมภีร์ภาษาบาลี อักษรขอม นั้นได้แสดงกรรมแห่งบุคคลที่บังเกิดเป็นดิรัจฉานว่า คนใดบำเพ็ญทานและมักโกรธ มักกระทำการกุศลด้วยหิขฐิมานะ อหังการ มมังการ คนเหล่านั้นย่อมไปบังเกิดเป็นครุฑ⁹⁸

คติทางพุทธศาสนาได้ย้าว่า ครุฑทั้งหลายที่กำเนิดขึ้นด้วยอานิสงค์แห่งกุศลกรรมในอดีตชาตินั้น จะถึงกำเนิดขึ้นในประเภทใดก็ตามย่อมขึ้นอยู่กับอานิสงค์ของการบริจาทานในแต่ละบุคคลแตกต่างกัน ผู้บริจาทานดียิ่งก็จะได้กำเนิดเป็นครุฑชั้นสูงสุด คือ ครุฑประเภทอูปติก บุคคลผู้บริจาทานชั้นรองลงมาก็จะได้กำเนิดเป็นครุฑประเภทสังเสทชะ ผู้บริจาทานชั้นรองลงมาอีกก็จะได้กำเนิดเป็นครุฑประเภทชลภาพชะและอัมพชะตามลำดับ ดังคำกล่าวของพระพุทธเจ้าซึ่ง

ตรัสแก่สุกมานพ โทหะยบุตร ปรากฏในสยามมรรคสูตร เทปิฏก , มัชฌิมนิกายสุส
วิงคตโค ว่าเป็นคุณร มาณสัทวทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรม
เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและ
ประณีตได้^{๙๙}

ด้วยเหตุที่มีความเชื่อว่า ครุฑทั้ง 4 ประเภทนั้นอายุยืน ผิวพรรณผุดผ่องและมีความสุข
สุขมาก มีความสุขด้วยสมบัติทิพย์ของตน การเล่นสกาและการคุมหรสพของมนุษย์ ดังที่ปรากฏ
ในชาดกบางเรื่อง อาทิเช่น สุตันธิดาชาดก¹⁰⁰ (Sussondi-Jataka) และกาภาติชาดก¹⁰¹
(Kakati-Jataka) ซึ่งทั้งสองเรื่องมีเรื่องราวที่คล้ายคลึงกัน เล่าถึงการที่ครุฑมีสมบัติทิพย์
มากมายและหาความสุขด้วยการเล่นสกา สำหรับการคุมหรสพนั้น มีปรากฏอยู่ในเรื่องกักการ-
ชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวที่กล่าวเกี่ยวกับการพูดเท็จทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นแก่ตน แม้จะไม่ใช้เรื่อง
ราวของครุฑโดยตรงแต่กล่าวอ้างถึงว่า ในอดีตชาติเมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
เทพเจ้าที่มีชื่อองค์หนึ่งในสวรรค์ชั้นที่ 33 ได้มีการจัดงานรื่นเริงขึ้นที่เมืองมนุษย์จึงมีเทพเจ้า
ต่าง ๆ มาชุมนุมกันรวมทั้งครุฑและนาคก็มาร่วมในงานมหรสพนี้ด้วย นอกจากนั้นยังเชื่อว่า
ครุฑยังมีกำเนิดดีด้วย และมีกำเนิดไปตามอำนาจบุญแห่งอดีตชาติของตน ด้วยเหตุนี้ จึงมีบุคคล
จำนวนมากปรารถนาที่จะมีกำเนิดเป็นครุฑ ครุฑในวรรณคดีจึงมีเป็นจำนวนมากทีเดียว

1.2 การสืบเชื้อสายของครุฑ เนื่องจากครุฑในวรรณคดีภาษาบาลีแบ่ง
เป็นกลุ่ม ในวรรณคดีภาษาบาลีปรากฏมีครุฑเป็นจำนวนมากตามคติพุทธศาสนา จึงมีความแตก
ต่างจากครุฑในวรรณคดีสันสกฤต ถึงแม้ว่า ครุฑในวรรณคดีสันสกฤตนั้นจะมีเชื้อสายเผ่าพันธุ์ครุฑ
เป็นจำนวนมากหลายตน แตกต่างก็เป็นเชื้อสายที่สืบต่อมาจากพระกัศยปะและนางวินตา มี
รูปร่างลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่เชื้อสายของพระกัศยปะที่มีบทบาทเด่นชัดในฐานะพาหนะของ
พระวิษณุและมีบทบาทสำคัญในส่วนต่าง ๆ ของวรรณคดีมีเพียงหนึ่งเดียว คือ ตัวตนที่ชื่อครุฑ
ซึ่งได้รับฉายา จากพญานาคีวาฬชิลยะ ซึ่งมีความหมายว่า "ผู้รองรับไว้ซึ่งภาระอันหนัก" เป็นผู้ที่
ถือกำเนิดขึ้นมาจากการขอพรของนางวินตาและมีกำเนิดมาจากฟองไข่ ดังนั้น ครุฑในวรรณคดี
สันสกฤตซึ่งเป็นที่รู้จักนี้ จึงมีเพียงตนเดียว แม้ว่าในบางครั้งจะมีการกล่าวถึงครุฑอื่น ๆ บ้าง
ในวรรณคดีสันสกฤตแต่น่าจะหมายถึง ผู้สืบเชื้อสายมาจากครุฑซึ่งต่างก็มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป

และไม่มีต้นใดที่จะมีชื่อเฉพาะของตนว่า ทรพเลย

เมื่อพิจารณาคำว่า ทรพ ในวรรณคดีบาลี จะพบว่า เป็นเรื่องราวของทรพหลายตัว ซึ่งเป็นกลุ่มสัตว์จำพวกหนึ่ง ที่ถือกำเนิดมาจากดิรัจฉานโยนิ (กำเนิดดิรัจฉาน) อันเป็นไปตามอำนาจแห่งกุศลกรรมที่ทำได้แตกต่างกันของแต่ละตนเอง ตามคติพุทธศาสนา (ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้น) ด้วยเหตุนี้ จึงมีชื่อเป็นนามที่ใช้เรียกเป็นชื่อเฉพาะดังในวรรณคดีสันสกฤต แต่หมายถึงกลุ่มสัตว์จำพวกหนึ่งต่างหาก ที่มีเป็นจำนวนมากจนนับได้เป็นนภประเภทหนึ่ง ทรพในวรรณคดีบาลีตามที่ปรากฏในชาดกบางเรื่อง เช่น กุลาวกชาดก (Kulavaka Jataka) ¹⁰² เอกนิบาต ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับหลวงพี่รูปหนึ่งคือน้ำโดยปราศจากการกรองน้ำเสียก่อน การที่ไม่ได้กรองน้ำทำให้ดื่มสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่อยู่ในน้ำด้วย พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเล่าเรื่องท้าวสักกะซึ่งสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นที่ 33 ซึ่งขณะนั้น ท้าวสักกะไม่ต้องการให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย จึงหาทางกำจัดอสูรด้วยการให้อสูรดื่มสุราของเทวดาแล้วจับโยนลงสู่ดินแดนทางตอนลาดชันซึ่งอยู่ระดับต่ำสุดของเขาสิเนรุ ที่มีต้นไม้มากมายกับต้นบนสวรรค์ ต้นไม้นี้จะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ดินแดนนี้แม้จะเหมือนสวรรค์ชั้นที่ 33 ของเทวดา แต่เมื่อดอกไม้บานก็จะเป็นการเตือนให้อสูรรู้ว่าเป็นเมืองอสูร การกระทำของท้าวสักกะที่ไล่หม้อสุรมาอยู่ในดินแดนต่ำสุดนี้ทำให้อสูรทั้งหลายโกรธแค้นและพร้อมใจกันต่อสู้เพื่อชิงดินแดนกลับคืนมา ในการรบครั้งนี้เอง ท้าวสักกะทรงราชรถผ่านผ้าแห่งหนึ่ง ด้วยความเร็วของรถทรงทำให้ต้นไม้มากมายล้มลงสู่เหว ทำให้ลูกทรพเียววี่ทั้งหลายถูกเหวี่ยงตกลงไปสู่เหวด้วยเช่นกันเสียงร้องอย่างตื่นตระหนกและหวาดกลัวของลูกทรพทำให้ท้าวสักกะหวนรถกลับมา เพราะท้าวสักกะมองเห็นว่าการสู้รบกับอสูรนี้จะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความลำบากแก่บุคคลอื่น ๆ ทำลายชีวิตผู้อื่น ดังนั้น จึงไม่ควรที่จะทำลายชีวิตผู้อื่นเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของอาณาจักร จึงจะใช้ชีวิตของท้าวสักกะนี้เป็นเครื่องบวงสรวงสำหรับอสูร ให้กลับรถไปทางอื่น ในขณะที่เดียวกัน อสูรมองเห็นการกลับรถของมาตาลีว่าเป็นท้าวสักกะแห่งโลกอื่นกำลังมาต้องเป็นกำลังเพิ่มเติมของท้าวสักกะแน่นอน จึงทำให้หวนรถกลับมาอีก ด้วยความกลัวทำให้อสูรหลบหนีกลับไป จะเห็นได้ว่า ทรพนั้นมีเป็นจำนวนมากจนสามารถจัดเป็นกองทัพใหญ่พร้อมที่จะต่อสู้กับกองทัพอสูรได้

ดังนั้น ในที่นี้ จึงขอยกชื่อกลุ่มครุฑบางจำพวกมาแสดงไว้ ตามที่ปรากฏในชาดกและ คัมภีร์พุทธศาสนาบางเล่ม เช่น จิตรสุบรรณ เป็นครุฑพวกหนึ่งที่ภาวะเป็นทิพย์และมีความ เมตตาธรรมไม่เบียดเบียนนาค มีกำเนิดเป็นสองวาระ คือ ค่อยออกจากครรภ์มารดา วาระหนึ่ง ออกจากฟองไข่ อีกวาระหนึ่ง มีนัยน์ตาดีเลิศ มีความสัมพันธ์อันดีกับนาค และครุฑจำพวกเวน- ไทย เป็นต้น¹⁰³

1.3 คุณสมบัติของครุฑ

1.3.1 ขนาดรูปร่าง มีรูปร่างลักษณะแบบนกทั่วไป คือ มีขน ปีก หาง จงอยปากและกรงเล็บแต่มีขนาดรูปร่างใหญ่โต ปีกแข็งแรงขนาดใหญ่มากและขนปีกหนาหยาบ มีผิวพรรณงดงามและมีสายตาดีเลิศสามารถมองเห็นเหยื่อที่อยู่ไกลได้ตั้งแต่ 100-1,000 โยชน์ พญาครุฑจะมีรูปร่างใหญ่กว่าครุฑทั้งหลาย คือมีขนาดประมาณ 150 โยชน์ ปีกขวา-ซ้าย ประมาณข้างละ 50 โยชน์ หางยาว 60 โยชน์ ส่วนคอยาว 30 โยชน์ ศีรษะยาว 9 โยชน์ เท้าทั้งสองยาว 12 โยชน์ จึงเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นนกที่ใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวง¹⁰⁴

1.3.2 อานาภาพหรือคุณสมบัติพิเศษ เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง มีอานาภาพมหาศาล สามารถกระพือปีกบินคาลให้เกิดลมพายุใหญ่ เรียกว่า สมสุบรรณ หรือ ลม ครุฑ ลมนี้จะทำให้บ้านเมืองมืดมิด หรือปลั่งปีกของครุฑบินคาลให้ทะเลมหาสมุทรเกิดความปั่นป่วน สามารถจับสัตว์ใหญ่น้อยและต้นไม้ขนาดใหญ่คาบไปพร้อมกันได้โดยไม่เห็นคเหนื่อย ครุฑมี มนต์อาลัมพายนซึ่งใช้ปราบนาครได้ดังปรากฏในภุรีทัตชาดก¹⁰⁵ (Bhuridatta-Jataka) ซึ่ง ครุฑได้เข้าไปเกี่ยวข้องในตอนหนึ่งของเรื่อง ที่กล่าวถึงความอาฆาตพยาบาทที่ไม่มีวันจบสิ้นของครุฑ กับนาค

นอกจากนั้น ครุฑยังสามารถเนรมิตกายให้ใหญ่โตมหึมาหรือแปลงรูปเป็นมนุษย์ได้และ มีรูปร่างงามเป็นที่หลงใหลของสตรี บางชนิดก็ได้รับการยกย่องว่า มีภาวะเป็นทิพย์เสมอเท่าดา ครุฑในวรรณคดีบาลีแตกต่างจากครุฑในวรรณคดีสันสกฤตอยู่บ้าง แม้ว่าจะมีอิทธิฤทธิ์ รูปทรงคล้ายคลึงกัน ครุฑบาลีมีอายุยืนยาวแต่ไม่มีสภาพเป็นอมตะ¹⁰⁶

1.3.3 อุปนิสัย ส่วนใหญ่ครุฑในวรรณคดีบาลีจะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีคุณธรรมสุภาพอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ มีความเคารพยำเกรงต่อเพศบรรชิต ดังที่ ปรากฏในอุรคชาดก¹⁰⁷

นอกจากนั้น ยังเป็นผู้รู้จักพินิจพิเคราะห์ รู้ชั่ว รู้ดี รู้คุณและอกุศลกรรม มีปรากฏเรื่องราวในภริทัตชาดก

ครุฑยังมีนิสัยที่มีวิจารณ์ญาณอันสุขุมและชอบประพาศธรรมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่มีพญาครุฑบางคนรู้จักรักษาอุโบสถศีลเป็นนิจ แสวงหาธรรมด้วยการงดเว้นไม่เสพนาคเป็นอาหาร อันเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง เรื่องนี้ปรากฏในวิรุทธชาดก

1.4 ความเป็นอยู่

1.4.1 ที่อยู่อาศัย ที่อยู่ของครุฑในวรรณคดีบาลีนั้นกล่าวว่า อยู่ที่เขาสิเนรุราชโดยอาศัยอยู่บนต้นสิมพลี¹⁰⁸ (จิว) ริมมหาสมุทร และต้นสิมพลีรุกขพิมาน ซึ่งเป็นที่ที่ครุฑส่วนใหญ่นิยมมาอาศัยอยู่กันมาก แม้ว่าจะมีสถานที่อื่นที่แตกต่างกันไปเพราะครุฑมีเป็นจำนวนมากก็ตาม จากเรื่องราวที่ปรากฏในชาดกอาจจะกล่าวถึงที่อยู่ของครุฑได้ดังนี้

กลาวชาดก กล่าวว่า ครุฑทำรังอยู่บนต้นไม้ (ต้นสิมพลี) ริมทะเลหลวง ซึ่งเป็นป่าที่อยู่ตรงเชิงเขาพระสุเมรุ ครุฑจึงได้รับมอบหมายจากท้าวสักกะให้เป็นผู้ป้องกันเมืองเทพนครให้พ้นจากการเข้าโจมตีของเหล่าอสูร ซึ่งอาศัยอยู่ตอนใต้ของพระสุเมรุ โดยเป็นตำแหน่งสำคัญชั้นที่ 2

โกฏสิมพลีชาดก (Kotisimbali-Jataka) ครุฑบางคนอาศัยอยู่บนต้นสิมพลีใหญ่แต่ลำพัง

ภริทัตชาดก ครุฑกล่าวว่า บางตัวอาศัยอยู่ในทำเลที่สามารถหาอาหารได้ง่ายจึงอาศัยอยู่บนต้นสิมพลีขนาดใหญ่ใกล้มหาสมุทรทางด้านใต้เพื่อสะดวกในการจับนาคเป็นอาหารของตน

ส่วนใน สุตตันตชาดกและภกตชาดก กล่าวว่า ครุฑจะอยู่บนต้นสิมพลีในดินแดนที่มนุษย์ไม่อาจไปถึงได้ เช่น สร้างวิมานบนต้นสิมพลีสูงใหญ่ในดินแดนที่มีทะเล แม่น้ำและมหาสมุทรทั้ง 7 ซึ่งอยู่ระหว่างภูเขาคือเป็นเขตที่วิมานอยู่ ส่วนในสุตตันตชาดกกล่าวว่า เน้นด้วยว่าสร้างวิมานบนนาคทวีป ชื่อ เสรมทวีป ซึ่งอยู่ในที่ห่างไกลที่มนุษย์ยากจะเดินทางไปได้

1.4.2 อาหาร นาคเป็นอาหารของครุฑ ตามฝ่ายคติพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องตามธรรมชาติของสัตว์ ซึ่งแตกต่างจากคติทางศาสนาพราหมณ์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต ต้องปฏิบัติดังนี้¹⁰⁹

1.4.2.1 หลักสำคัญในการจับนาคเป็นอาหารนั้น
ครุฑจะต้องจับนาคตามกำหนดของตน คือจับได้เฉพาะที่มีกำเนิดเสมอหรือต่ำกว่าครุฑเท่านั้น
จำแนกได้ดังนี้

1. ครุฑประเภทอุปปาทิกะ สามารถกินนาคที่มีกำเนิดเสมอกับตนได้ คือ นาค
ประเภทอุปปาทิกะ และนาคที่มีกำเนิดต่ำกว่าครุฑ คือ นาคประเภทสังเสทชะ ชลาพุชะ
และอัมพชะ
2. ครุฑประเภทสังเสทชะจับนาคได้ 3 ประเภทคือ ที่เสมอกับตน นาค
สังเสทชะ และที่มีกำเนิดต่ำกว่าตน ชลาพุชะและอัมพชะ ตามลำดับ
3. ครุฑประเภทชลาพุชะ สามารถกินนาคประเภทชลาพุชะและอัมพชะ
4. ครุฑประเภทอัมพชะ กินนาคได้เพียงประเภทเดียว คือ นาคที่มีกำเนิดประ-
เภทอัมพชะ เพราะมีกำเนิดเสมอกับตน

ในวรรณคดีบาลีที่ปรากฏในสมัยสุโขทัย ได้กล่าวอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับนาค 7 จำ-
พวกที่ครุฑจับกินไม่ได้ ดังนี้¹¹⁰

1. ปถิตตรา นาคที่มีชาติกำเนิดดีกว่าครุฑ
2. กัมพลัสสตรา นาคที่มีชื่อว่า กัมพละและอัสสตระ นาคจำพวกนี้เป็นเสนาบดี
แห่งพระอินทร์
3. ธตฺตรัฐ เป็นนาคจำพวกหนึ่งมีอานุภาพมหาศาล
4. นาคจำพวกที่ 4 นี้เป็นนาคที่อยู่ในสี่หันทรมหาสมุทรทั้ง 7
5. จำพวกที่ 5 เป็นนาคที่อยู่ในผืนแผ่นดิน เมื่อเห็นครุฑก็แทรกตัวลงไปซ่อนเร้น
ใต้พื้นดินได้
6. พวกนาคที่อยู่ในภูเข
7. พวกนาคที่อยู่ในหิพยมาน

สำหรับนาคที่อยู่ในห่อหลังระลอกคลื่นใน โลกมหาสมุทรดำมีชาติกำเนิดเสมอกับครุฑ
หรือมีกำเนิดต่ำกว่าครุฑ นาคเหล่านั้นครุฑสามารถจับกินได้

นาคที่กล่าวมาทั้ง 7 นี้ วรรณคดีบาลีแสดงไว้ในอรรถกถา สุตตสังยุตต์ (สารัต-
ถปกาสินี) ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย

1.4.2.2 วิธีการจับนาค ¹¹¹

1.4.2.2.1 ครุฑจะกระพือปีกบนศาลาให้

เกิดพายุที่มีกำลังแรง จนสามารถเหวี่ยงน้ำในมหาสมุทรให้เป็นช่อง แล้วครุฑจึงจิกหัวนาคขึ้นจากน้ำ คานนาคไปกินบนคาคบไม้ ดังที่กล่าวไว้ในนุริทัตชาดกและโกกาลิชาดก

1.4.2.2.2 ในบางครั้งการจับนาคทาง

ศีรษะของครุฑก็มีปัญหาเพราะนาคได้หาวิธีที่จะป้องกันตนเอง โดยการกลืนหินก้อนใหญ่ไว้ทำให้ตัวหนักและขดตัวอยู่ เมื่อครุฑจิกกิน ก็จะยื่นหน้าขึ้นจะตอสู่ครุฑ เพื่อหลอกให้ครุฑจับนาคทางศีรษะ ด้วยน้ำหนักของหินที่ดวงไว้ จะทำให้ครุฑไม่สามารถดึงนาคขึ้นจากน้ำได้ แต่กลับดึงจุดครุฑไว้ จนทำให้ครุฑจมน้ำตายเป็นจำนวนมาก อุปายป้องกันภัยจากครุฑนี้ ภายหลังได้การเปิดเผยจากบัณฑิตนาคราชต่อซีเปลือยอหัมพียอเจลก และได้ทราบความลับนี้ซึ่งมีปรากฏในบัณฑิตชาดก ด้วยเหตุนี้เองทำให้ครุฑสามารถแก้ไขปัญหานี้โดยการจับนาคทางนาค ทำให้ศีรษะของนาคตกห้อยลง สำรอกเอาก้อนหินใหญ่ออกมาทำให้น้ำหนักของตัวนาคเบาลง จนสามารถจับไปได้และวิธีจับนาคทางหางนี้ เพื่อให้นาคสำรอกสิ่งที่ตนคาบไว้ในปากให้หล่นออกมา ดังที่กล่าวไว้ในโกฏิสิมพลีชาดก (Kotisimbali-Jataka) ซึ่งเป็นเรื่องราวของต้นไทรซึ่งกลั่นกลัก ๆ มากกว่ากล้วย ครุฑซึ่งจับงูไว้มาเกาะหรือดอนรากไปทั้งนี้เพราะนกเล็ก ๆ นั้นถ่ายมูลทิ้งไว้ทำให้เกิดกาฝากขึ้นปกคลุมต้นไม้้นั้น แม้จะมีขนาดใหญ่โตอย่างไรก็ตามก็ต้องตายไปได้ซึ่งเป็นการสอนให้รู้จักกลัวในสิ่งที่ควรกลัว เป็นการเอาชนะความคิดที่เต็มไปด้วยความต้องการนั่นเอง อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า การจับนาคของครุฑในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีนั้นแตกต่างกัน ครุฑในวรรณคดีสันสกฤตสามารถจับนาคได้ตามต้องการทุกอย่าง นาคบางตัวที่ครุฑจับไม่ได้ก็โดยเหตุผลของการที่นาคเหล่านั้นได้รับพรจากเทพเจ้าสูงสุดและบันดาลาให้ทั้งสองเป็นมิตรกัน

1.4.2.2.3 ครุฑบางตนจะไม่กินนาค

ทั้งหมด จะเลือกกินเฉพาะอวัยวะบางส่วน เช่น ในโกฏิสิมพลีชาดก กล่าวว่า ครุฑกินนาคเฉพาะมันขันท้องของนาคส่วนที่เหลือจะทิ้งลงมหาสมุทร เป็นต้น

ในเรื่องการกินนาคนี้ มีครุฑบางตนที่รู้จักรักษาศูโษสดีลอยู่เป็นนิจ ก็จะงดเว้นไม่เสพนาคเป็นอาหารเพราะไม่ต้องการกระทำความบาป แสดงความมีคุณธรรมของครุฑเองเช่นที่กล่าวถึงในวิรุทธชาดก และครุฑบางตนก็ไว้ชีวิตและปรองดองกันกับนาค ทั้งที่สามารถจะจับนาคกินเป็น

อาหารได้ ดังที่ปรากฏใน บัณฑุกชาดก เป็นต้น สำหรับแนวความคิดทางพุทธศาสนาโดยทั่วไปนั้น การที่ครุฑจับนาคกินเป็นอาหารนี้น่าจะเป็นไปในลักษณะธรรมชาติของสัตว์ทำนองสัตว์ใหญ่ ย่อมกินสัตว์เล็ก นั่นเอง

1.5 บทบาทและความสัมพันธ์ของครุฑ

1.5.1 ครุฑกับพระพุทธเจ้า¹¹² เรื่องราวของครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีนี้ จะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาก เพราะ

1.5.1.1 เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับครุฑนั้น

พระพุทธเจ้าได้ยกมาเปรียบเทียบสั่งสอนในทำนองคำอุปมาอุปไมยต่าง ๆ และเป็นอุทาหรณ์ประกอบคำสอนของพระองค์โดยตรัสกับบรรดาสงฆ์สาวกและผู้เลื่อมใส ณ เขตวันมหาวิหาร ดังที่ปรากฏในชาดกเรื่องต่าง ๆ เช่น ในโกกิลสมพลชาดก ทรงนำเรื่องราวของพญาครุฑตนหนึ่งนำพญานาคมากินที่ค้ำคอบต้นสิมพลีมาตรัสเป็นอุทาหรณ์ประกอบพระพุทธโฆสาวาทของพระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็นภิกษุประมาณ 500 รูป ถูกกามวิตกครอบงำ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังตรัสอธิบายเหตุและปัจจัยที่บุคคลเมื่อตายไปแล้วได้เกิดเป็นครุฑแก่ภิกษุที่ทูลถามพระองค์

1.5.1.2 ในวรรณคดีบาลีได้กล่าวถึงครุฑไว้ว่า

เป็นผู้ยึดถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะของตน ดังนั้น บทบาทของครุฑจึงเป็นแบบสัตว์ที่มีคุณธรรม มีวิจารณ์ญาณอันสุขุมมีพฤติกรรมควรแก่การสรรเสริญเป็นส่วนใหญ่ มักจะมาเฝ้าติดตามพระพุทธเจ้าด้วยความเลื่อมใสในพระองค์อยู่เสมอ แม้ตั้งแต่ก่อนที่จะตรัสรู้หมู่ครุฑต่างก็เฝ้าชื่นชมโสมนัสในมหาภิเนษกรรมของพระสิทธัตถะ ร่วมกับแสดงความปิติยินดีเมื่อทรงปราบมารจนสิ้นแล้ว ณ โพธิบัลลังก์ ดังปรากฏในอวิหุเรนิทาน จิตรสุบรรณ เป็นครุฑที่มีภาวะเป็นทิพย์จำพวกหนึ่ง มีความเคารพและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกมาก นอกจากจะยกย่องพระองค์เป็นสรณะแล้ว ยังนำเอาหลักธรรมของพระองค์มาปฏิบัติด้วย เช่นการมีเมตตาธรรม ไม่คิดเบียดเบียนกลับ เป็นมิตรที่ดีต่อกัน เป็นต้น ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย-มหาวรรค มหาสมยสูตรและสุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกายยญจุลภา ภาค 2 ตลอดจนการตั้งใจมั่นที่จะบำเพ็ญตนเป็นสมณะ ดังที่ปรากฏในวิธูรชาดก จากความเลื่อมใสจองเวรต่อกัน นาคเองก็ไม่กลัวครุฑ เพราะต่างก็ยึดเอาพระพุทธเจ้าเป็นสรณะของตน ประกอบกับเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นคานาสนในอุรชชาดก ก็ทรงช่วยเหลือชีวิตนาคให้พ้นภัยครุฑโดยทรงเกลี้ยกล่อม

ให้สัตว์ทั้งสองอยู่ร่วมกัน โดยสันติ

1.5.1.3 ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งทรงตรัส
เล่าไว้ในชาดกเรื่องต่าง ๆ นั้นครั้งหนึ่งทรงเสวยพระชาติเป็นพญาครุฑ ดังที่ปรากฏในสุลันธิชาดก
และปัทมรชาดก (Pandara-Jataka) เป็นต้น

1.5.2 ความสัมพันธ์ระหว่างครุฑกับนาค เมื่อพิจารณาเรื่อง
ราวของครุฑกับนาคในวรรณคดีบาลีแล้ว พอจะสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ของสัตว์ทั้งสองนั้นเป็น
ไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น คือ นาคเป็นอาหารของครุฑความสัมพันธ์ของทั้งสองจึง
ไม่รุนแรงจนไม่อาจคืนดีกันได้ อีก อันเป็นสิ่งที่แตกต่างจากความสัมพันธ์ของครุฑกับนาคใน
วรรณคดีสันสกฤตซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่างในลักษณะที่เป็นศัตรู เป็นปรปักษ์ต่อกันอย่างรุนแรง
จนไม่อาจคืนดีกันได้ เพราะมีพื้นฐานของการพยาบาทจองเวร เจ็บแค้นฝังอยู่ในความรู้สึก
ของครุฑมาโดยตลอด ถึงแม้ว่า ในภายหลังที่จะมีการคืนดีกันก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพราะได้รับ
อิทธิพลของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคติเดียวกับที่มีอยู่ในวรรณคดีบาลี ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า
ตามคติดั้งเดิมของวรรณคดีสันสกฤต ลักษณะความสัมพันธ์ของครุฑกับนาคนั้น เคียดแค้นและรุนแรงมาก
มีบทบาทสำคัญจนเป็นที่รู้จักอย่างดีและแพร่หลาย สิ่งนี้คงเนื่องมาจากครุฑในวรรณคดีสันสกฤต
มีเพียงตัวเดียวที่เป็นพาหนะของพระวิษณุ ที่ได้รับสมญาว่า "ครุฑ" จากหมู่ญาติวาลชิลยะ
และเป็นผู้ที่ต่อสู้กับนาคเป็นจำนวนมากมาโดยตลอด จึงมีบทบาทที่เด่นชัดหลายครั้ง แต่ครุฑใน
วรรณคดีบาลีนั้นมีจำนวนมากมาย จึงมีบทบาทที่ไม่เด่นเฉพาะตัวหนึ่งตัวใด ความสัมพันธ์
ของครุฑกับนาคในวรรณคดีบาลีจึงเป็นไปตามอันสัจแห่งบุพกรรมของแต่ละตัวประกอบกับครุฑ
ในวรรณคดีบาลีส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่ค่อนข้างใจดี มีเมตตาธรรมและมุ่งจะปฏิบัติตนเป็นสมณะ
ไม่ได้มีความพยาบาทจองเวรนาคเป็นส่วนตัวดังในวรรณคดีสันสกฤต ดังนั้น นาคจึงเป็นเพียง
อาหารของครุฑเท่านั้น และการจับนาค ครุฑก็ต้องกระทำในขอบเขตที่จำกัด ความเป็น
ศัตรูจึงไม่รุนแรงอย่างในวรรณคดีสันสกฤต นอกจากนั้นความสัมพันธ์ที่ดีที่มีต่อกันนั้น ก็ด้วยเหตุผล
อีกประการหนึ่งด้วยคือ ต่างก็ยึดถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะของตน ในฐานะที่เป็นอาหาร นาค
ก็ย่อมจะกลัวเกรงครุฑเป็นธรรมดา เมื่อไม่อาจต่อสู้ครุฑได้ ย่อมต้องตกเป็นอาหารของครุฑ
ในที่สุด ดังนั้น ความเป็นศัตรูของสัตว์ทั้งสองชนิด จึงเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ว่า

สัตว์ใหญ่ยอมกินสัตว์เล็กเป็นอาหาร

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการคืนดีกันระหว่างครุฑกับนาคนั้น ในพระไตรปิฎก พระ-
สุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทำให้นาคปลอดภัยจากครุฑ และทำให้ครุฑนาค
ปรองดองกัน เพราะทั้งคู่ก็ยึดพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง¹¹³

1.5.3 ครุฑกับบุคคลอื่น ๆ จากเรื่องราวที่อ้างถึงแล้วนั้น จะ
เห็นว่า พระอินทร์มีบทบาทสำคัญต่อครุฑมาโดยตลอด ดังนั้น จึงขอนำท้าวสักกะหรือพระ-
อินทร์มากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย ในวรรณคดีบาลี ครุฑเป็นผู้คอยช่วยเหลือพระอินทร์ในการรักษา
ความสำคัญของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประกอบดังที่มีคำกล่าวถึงพระอินทร์ทรงแต่งตั้งครุฑว่าให้รักษา
ความสำคัญหนึ่งในหาคำน¹¹⁴

นอกจากนั้น พระอินทร์เคยช่วยเหลือลูกครุฑที่อยู่บนต้นสิมพลีเชิงเขาสิเนรุ ซึ่งตกลง
ในทะเลหลวงเพราะถูกล่อลวงของพระอินทร์ชั้นต้นสิมพลีหักโค่นลงไป พระอินทร์มีเมตตาช่วย
ชีวิตไว้ได้ ครุฑเองก็ไม่เป็นที่หวาดหวั่นของพระอินทร์และมีความยำเกรงอำนาจพระอินทร์ด้วย
จากข้อความบางตอนที่ปรากฏในอรรถกถาสุพรรณสังยุตต์ ที่กล่าวถึงความหวาดกลัวอำนาจ
พระอินทร์ จะเห็นได้จากการที่ครุฑไม่ยอมจับนาคกัมพะละและอัสดระ เพราะนาคทั้งสองเป็น
เสนาดีของพระอินทร์ ครุฑในวรรณคดีบาลีจึงแตกต่างจากครุฑในวรรณคดีสันสกฤต

นอกจากพระอินทร์แล้ว ครุฑมีความสัมพันธ์กับเทวดาในฐานะที่ผู้ร่วมฟังพระพุทธโอวาท
ของพระพุทธเจ้า มนุษย์ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ครุฑมีความสัมพันธ์ด้วย มีหลายครั้งที่ครุฑลงมาร่วมสนุก
สนานกับมนุษย์ เช่น การดูการละเล่นหมรสปต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในอุรคชาดก ครุฑชอบเล่น
สกากับพระราชา และบางครั้งก็มีการแปลงร่างเป็นมนุษย์ด้วยซึ่งแตกต่างจากครุฑในวรรณคดี
สันสกฤต ซึ่งไม่อาจแปลงร่างและไม่เคยแปลงร่างเป็นมนุษย์เลย นอกจากนี้อาณาภาพของ
ครุฑนั้นเป็นที่หวาดหวั่นของเทวดา มนุษย์ ยักษ์และสัตว์ทั้งหลาย เพราะการเป็นนกรบที่อิ่งใหญ่
ของครุฑ แต่ในบทบาทโดยทั่วไปของครุฑในวรรณคดีบาลีไม่ต้องทำหน้าที่พาหนะหรือทำการสู้รบ
อย่าง โศก โชนเหมือนครุฑในวรรณคดีสันสกฤต มักจะใช้ชีวิตเสวยสุขตามอานิสงค์แห่งบุญกรรมอยู่
ในวิมานของตนเป็นส่วนใหญ่

บทสรุป

เนื่องจากความคิดของมนุษย์ไม่มีขอบเขตจำกัด มนุษย์จึงคิดสร้างรูปแบบอย่างขึ้นโดยการนำเอาลักษณะเด่นทางกายภาพของสิ่งมีชีวิตมาประกอบกันขึ้นมาเป็นรูปแบบใหม่ที่ไม่ได้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อเป็นตัวแทนของอำนาจธรรมชาติที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น และนำมาเทียบเป็นบุคคล การสร้างสัตว์พันทางหรือสัตว์ผสมจึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่เป็นไปตามความคิดนี้ สิ่งแวดล้อมตามสภาพธรรมชาติ ความก้าวหน้าทางวิชาการหรือเทคนิคทางศิลป์ล้วนมีส่วนช่วยเสริมสร้างความคิดและพัฒนาารูปแบบของสัตว์พันทางนี้ จากการที่มีแนวความคิดในการรวมส่วนประกอบบางอย่างของมนุษย์และสัตว์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้เอง สัตว์ปีกโดยเฉพาะจำพวกนกจึงถูกดึงเข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสัตว์พันทางที่เป็นตัวแทนในการแสดงความหายเกี่ยวกับอากาศหรือการเปลี่ยนแปลงง่าย เคลื่อนไหว และวิญญานที่อยู่ในตัวของมนุษย์ ดังนั้น จากลักษณะที่เติมไปด้วยพลังอำนาจ นกอินทรีจึงกลายเป็นเครื่องหมายที่เกี่ยวกับเทพเจ้าในท้องฟ้าอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับดวงอาทิตย์ เมื่อมีการนำนกอินทรีมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสัตว์พันทางมีปีกในดินแดนต่าง ๆ จึงปรากฏรูปแบบของสัตว์พันทางมีปีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในดินแดนแถบเอเชียตะวันตกทั้งในรูปแบบทางศิลปะและรูปแบบที่ปรากฏเป็นเรื่องราวในวรรณคดีต่าง ๆ

ในอินเดียดินแดนแห่งอารยธรรมสำคัญแห่งหนึ่งของ โลกก็ปรากฏรูปแบบของสัตว์พันทางมีปีกเหล่านี้เช่นกัน โดยการรับอิทธิพลจากอารยธรรมของเอเชียตะวันตก จากการสืบทอดทางด้านความคิดที่เกี่ยวกับการแสดงลักษณะของธรรมชาติให้ง่ายต่อความเข้าใจและสามารถสัมผัสได้ด้วยตัวของมนุษย์ จึงแสดงไว้ในทำนองของบุคคลาธิฐาน ภายหลังจากต่อมาเมื่อความคิดของมนุษย์กลายเป็นระบบความเชื่อปรัชญาและศาสนามากขึ้น แนวความคิดเหล่านี้จึงกลายเป็นการแสดงความหมายในแบบนามธรรมมากขึ้นด้วย ด้วยเหตุนี้เอง ครุฑจึงปรากฏขึ้นในอินเดียในรูปแบบของสัตว์พันทางชนิดหนึ่ง ที่ถูกยกย่องเป็นกึ่งเทพเจ้า กึ่งมนุษย์และกึ่งสัตว์ ที่ถือว่าเป็นอำนาจของการคุ้มครองรักษา (the preserving power) โดยปรากฏในแนวความคิดทางวรรณคดี และรูปแบบทางศิลปะ อย่างไรก็ตาม หลักฐานสำคัญที่แสดงเรื่องราวของครุฑมีปรากฏชัดเจนในวรรณคดีคุมหากาพย์ และในที่นี้ จึงได้จำแนกความคิดเกี่ยวกับครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีเป็น 2 แนวสำคัญ คือ คติครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตและคติครุฑที่ปรากฏ

ในวรรณคดีบาลี

คติครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต เริ่มเรื่องราวเด่นชัดในวรรณคดียุกมहाकाพย์และปุราณะ โดยเฉพาะการแสดงเรื่องราว โดยละเอียดในมหากาพย์มหาภารตะ อย่างไรก็ตามครุฑในมหากาพย์มหาภารตะนั้นได้รับอิทธิพลความคิดบางประการซึ่งถือเป็นต้นเค้าความคิดเกี่ยวกับครุฑมาจากวรรณคดีในยุควะเวท นั่นคือ แนวความคิดที่เกี่ยวกับการแสดงสัญลักษณ์ของดวงอาทิตย์ คุณสมบัติและเรื่องราวของอินทร เรื่องราวของ โสเมะ ดังนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตจึงเป็นลักษณะของสัตว์พันทางที่เป็นกึ่งเทพเจ้า กึ่งมนุษย์และกึ่งสัตว์ (นก) ที่เป็นนักรบผู้กล้าหาญและเป็นผู้รับใช้อันค้ำหนึ่งของพระวิษณุเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่ง เพื่อแสดงลักษณะของดวงอาทิตย์ให้สืบมาในลักษณะที่แน่ชัด เป็นการแสดงรากฐานเดิมในยุคแรกของพระวิษณุในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ให้สืบมาในลักษณะที่แน่ชัด เป็นการแสดงรากฐานเดิมในยุคแรกของพระวิษณุในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ในขณะที่พระวิษณุเองกลายห่างไปจากลักษณะของดวงอาทิตย์มากขึ้นเป็นการพัฒนาลักษณะของเทพเจ้าให้มีความเป็นเฉพาะตัว มีความเป็นตัวเองมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อยกเว้นเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ยังคงแสดงรากฐานเดิมของเทพเจ้าให้อยู่สืบมา ในวรรณคดีสันสกฤตแสดงให้เห็นว่า ครุฑเกิดขึ้นด้วยสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างพระอินทร์และพญานาควิราชิลยะ และด้วยอำนาจการบำเพ็ญตบะและการได้รับพรจากเทพเจ้า ครุฑจึงเป็นตัวตนขึ้นโดยเกิดจากฟองไข่ที่ใช้เวลาในการฟักตัวนานถึง 1,000 ปี อานาภาต่าง ๆ ของครุฑก็เกิดจากการได้รับพรจากเทพเจ้าทั้งสิ้น ครุฑจึงเป็นเสมือนหนึ่งพระอินทร์ เจ้าแห่งนก ถือกำเนิดขึ้นในฐานะเป็นบุตรของพระกัศยปะและนางวินตา เป็นที่ยำเกรงนับถือในโลกทั้งสาม เป็นพาหนะของพระวิษณุ เป็นอมตะ และมีนาคเป็นภัณฑาหารประจำวัน ซึ่งนาคเป็นสัตว์ที่เกิดขึ้นจากความอาฆาตพยาบาท เรื่องราวของครุฑในวรรณคดีสันสกฤตซึ่งเน้นให้เห็นถึงอำนาจของเทพเจ้าสูงสุดตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ บทบาทสำคัญและเด่นที่สุดของครุฑในวรรณคดีสันสกฤตซึ่งให้อิทธิพลอย่างสูงศิลปินในการสร้างแนวศิลป์ คือ การเป็นพาหนะของพระวิษณุและการเป็นสัตว์กับนาค

ส่วนครุฑในวรรณคดีบาลีนั้น เป็นเรื่องราวที่แทรกอยู่ในพระไตรปิฎกและชาดกต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าใช้เป็นนิทานเปรียบเทียบเพื่อเป็นอุทาหรณ์ประกอบพระพุทธโอวาทเป็นสื่อกลางที่

ช่วยให้เกิดความเข้าใจในปรัชญาระดับสูงอย่างง่าย ๆ ซึ่งเป็นวรรณคดีบาลีเน้นให้เห็นในเรื่องนี้มากกว่าในวรรณคดีสันสกฤต อย่างไรก็ตาม ครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีก็รับอิทธิพลและสืบทอดความคิดมาจากครุฑในวรรณคดีสันสกฤต แต่ได้ดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมกับคติความคิดตามแนวทางพุทธศาสนา และในภายหลังต่อมาพุทธศาสนาก็ได้ให้อิทธิพลต่อแนวความคิดเกี่ยวกับครุฑในวรรณคดีสันสกฤต โดยการเปลี่ยนรูปความอาฆาตพยาบาทของครุฑตามแนวความคิดเดิมให้ยุติลงโดยหลักของ "เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร" และ "การละเว้นจากการเช่นฆ่าสิ่งมีชีวิต" ครุฑในวรรณคดีบาลีจึงถือกำเนิดขึ้นมาด้วยเหตุผลของอำนาจบุญเมื่อครั้งอดีตชาติ ดังนั้น บุคคลใดที่ปรารถนาจะเกิดเป็นครุฑประเภทใดก็ต้องตั้งปรารถนาของตนไว้ และสร้างทานบารมีเมื่อสิ้นชีวิตก็จะได้กำเนิดเป็นครุฑตามปรารถนา ครุฑในวรรณคดีบาลีจึงมีเป็นจำนวนมากมาย และหลายประเภท โดยถือตามกำเนิดซึ่งได้กระทำอานิสงค์ของการบริจาคทานในอดีตชาติ และครุฑทั้งหมดถือเป็นกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานจากกำเนิดอันแตกต่างกันเองที่ทำให้อาณาภาพของครุฑแตกต่างกันไปตามสภาวะแห่งกำเนิดของตน บทบาทสำคัญและเด่นที่สุดของครุฑในวรรณคดีบาลี คือการยึดถือพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ในคติมหายานเป็นสรณะของตน มุ่งปฏิบัติและแสวงหาธรรมเพื่อความหลุดพ้น และการเป็นมิตรปรองดองกับนาคที่เกิดขึ้นตามคติทางพุทธศาสนาและความเป็นศัตรูแต่เดิมนั้น เป็นลักษณะของการเป็นศัตรูตามธรรมชาติมากกว่าการอาฆาตพยาบาทตามวรรณคดีสันสกฤต

เชิงอรรถท้ายบทที่ 2

¹Giulio Carlo Argan, "Art," Encyclopedia of World Art, Vol.I (1959), pp. 791-792.

²Charles Picard, "Monstrous and Imaginary Subject," Encyclopedia of World Art, Vol.X (1965), pp. 250-251.

³Walter Ashlin Fairservis, Mesopotamia, the Civilization that Rose Out Clay (New York: The MacMillan Company, 1964), pp. 67 ; Ernst Lehner, Symbols Signs and Signets (New York: Dover Publication, Inc., 1950), pp. XI, 17, 135.

⁴Picard, loc.cit. .

⁵"Mesopotamia," Encyclopedia of World Mythology (1975), p. 101 ; Ananda K. Coomaraswamy and the Sister Nivedita, Myths of the Hindus & Buddhists (London: George G. Harrap & Company, 1913), p.5.

⁶Picard, op.cit. , p. 252.

⁷Rene Huyghe, "The Agrarian Empires," Larousse Encyclopedia of Prehistoric and Ancient Art (2nd ed; London: Paril Hamlyn, 1962), pp. 118-120 .

⁸J.E.Cirlot, A Dictionary of Symbols, trans. by Jack Sage (London: Routledge & Kegan Paul, 1962), pp. 25-27.

⁹"The Mythology of Animals," Encyclopedia of World Mythology (1975), p. 214.

¹⁰Arthur Anthony Macdonell, Vedic Mythology (Delhi: Indological Book House, 1971), pp. 148-149.

¹¹Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Pahlavi Texts Part I, trans. by E.W. West (Oxford: The Clarendon Press, 1880), pp. 71, 176, 182.

¹²Picard, op.cit., p. 254.

¹³Jas Burgess, Buddhist Art in India (New Delhi: S.Chand & Co. Ltd., 1972), p. 42.

¹⁴Ibid., p. 48.

¹⁵Ibid., pp. 50-51.

¹⁶Burgess, loc.cit. .

¹⁷Shashi Asthana, History and Archaeology of India's Contacts with Other Countries: From Earliest Times to 300 B.C. (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1976), pp. 6-36, 33-68, 116-137, 168 ; Sarvepalli Racha Krishnan, ed., The Cultural Heritage of India, Vol. I (3rd ed; Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1970), pp. 150-152.

¹⁸James Fergusson, Tree and Serpent Worship or Illustrations of Mythology & Art in India (Delhi: Indological Book House, 1971), p. 70.

¹⁹Burgess, op.cit., pp. 51-52.

²⁰Ibid., p. 49.

²¹ยมโดย เฟื่องพงศา, "ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี," วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, หน้า 91-92.

²²ศุภอธินายโดยย่อเกี่ยวกับพระเวทและฤคเวทใน W.J. Walkins, Hindu Mythology (Delhi: Delhi Book Store, 1972), p. 3-5.

²³Asthana, loc.cit. .

²⁴Edward Washburn Hopkins, The Religions of India (Boston: Ginn and Company, 1895), p. 45.

²⁵H. Jacobi, "Brahmanism," Encyclopedia of Religion and Ethic, ed. by James Hastings (New York: T.&T. Clark, 1909), p. 805. อ้างอิงใน
ยมโดย เฟื่องพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 9.

²⁶A. Barth, The Religions of India, trans. by J. Wood (London: Trübner & Co., 1906), p. 168.

²⁷Macdonell, op.cit., p. 39.

²⁸Ibid., p. 149.

²⁹Haridas Bhattacharyya, ed., The Cultural Heritage of India, Vol. IV (3rd ed.; Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1969), pp. 108-109.

³⁰Macdonell, op.cit., p. 18.

³¹Sarvepalli Radhakrishna, ed., The Cultural Heritage of India, Vol. II (3rd ed.; Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1969), p. 228.

³²Macdonell, op.cit., pp. 32-34 ; J. Muir, ed., Original Sanskrit Texts: on the Origin and History of the People of India, their Religion & Institutions, Vol. V (New Delhi: Oriental Publishers & Distributory, 1976), pp. 162-170.

³³Arthur Anthony Macdonell, A Vedic Reader for Students (Madras: Oxford University Press, 1972), p. 17.

³⁴ Ibid., pp. 124-127 ; Macdonell, Vedic Mythology, pp. 30-32; Muir, op.cit., pp. 155-161.

³⁵ Fredrich Max Muller, The Vedas (Delhi: Indological Book House, 1969), p. 68.

³⁶ Ramachandra Ghosha, A Brief Survey of Ancient Sanskrit Literature (New Delhi: Classical Publications, 1977), p. 43.

³⁷ Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol. XLVI, Vedic Hymns: Part II Hymns to agni, trans. by Hermann Oldenberg (Oxford: The Clarendon Press, 1897), p. 103.

³⁸ Macdonell, Vedic Mythology, pp. 88-100 ; Muir, op.cit., pp. 199-223.

³⁹ Ibid., pp. 350-353, 354 ; Macdonell, A Vedic Reader for Students, p. XIX ; Macdonell, Vedic Mythology, pp. 15-16.

⁴⁰ Muller, The Vedas, pp. 27-28.

⁴¹ F.D.K. Bosch, The Golden Germ: an Introduction to Indian Symbolism (Leiden: Mouton & Co., 1960), p. 149.

⁴² Macdonell, A Vedic Reader For Students, p. XIX.

⁴³ Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol. XII, The Satapatha-Brahmana: Part I Book I and II (The Text of the Madhyandina School), trans. by Julius Eggeling (Oxford: The Clarendon Press, 1900), p. 435.

⁴⁴ Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol. XLIV, The Satapatha-Brahmana: Part IV Book XI, XII, XIII, XIV, trans. by Julius Eggeling (Oxford: The Clarendon Press, 1900), p. 435.

⁴⁵ Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol. XLI, The Satapatha-Brahmana: Part III Book V, VI and VII, trans. by Julius Eggeling (Oxford: The Clarendon Press, 1984), p. 274.

⁴⁶ Muller, The Sacred Books of the East, Vol. XLIV, p. 331.

⁴⁷ Muir, op.cit., pp. 77-139 ; Macdonell, Vedic Mythology, p. 158.

⁴⁸ ผาสุข อินทราวุธ, รูปเคารพในศาสนาฮินดู (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522), หน้า 34.

⁴⁹ Macdonell, Vedic Mythology, pp. 88-100.

⁵⁰ Ibid., p. 55.

⁵¹ Muller, The Sacred Books of the East, XLIV , p. 215.

⁵² Ibid., p. 369.

⁵³ Kisari Mohan Ganguli, trans., The Mahabharata of Krishna - Dwaipayana Vyasa: Vol. I Adi Parva (3rd ed.; New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1972), pp. 76, 78, 84, 86-87.

⁵⁴ Ibid., pp. 71, 78, 84, 86-87.

⁵⁵ Macdonell, Vedic Mythology, pp. 158-159, 153 ; ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่เกี่ยวกับการต่อสู้ของวริชระและอินทรีได้ใน J.L. Shastri, ed., Ancient Indian Tradition & Mythology, Vol. 8 , The Bhagavata Purana Part II, trans. by Ganesh Vasudeo Tagare (2nd ed.; Delhi: Motilal Banarsidass, 1979), pp. 840-848.

⁵⁶ ผาสุข อินทราวุธ, เรื่องเดิม หน้าเดิม.

⁵⁷ J.A.B. Van Buitenan, trans., The Mahabharata: I The Book of the Beginning (Chicago: The University of Chicago Press, 1973), pp. 71-72.

⁵⁸ A. Barth, The Religion of India (New Delhi: S. Chand & Co., 1969), p. 265.

⁵⁹ Muller, The Sacred Books of the East, Vol. XLIV, pp. 214-215 ; Wilkins, op.cit., p. 65.

⁶⁰ Ganguli, op.cit., pp. 80-81.

⁶¹ Ibid., p. 89.

⁶² Gayatri metre คือ จังหวะประพันธ์ในรูปต่างๆที่สำคัญ เพราะเป็นวิธีทางไปถึงความรู้อย่างพรหมัน ดูรายละเอียดจากเชิงอรรถที่ 10 อ้างถึงใน Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, The Bhagavadgita With the Sanatsu Gatiya and the Anugita, trans. by Kashinath Traimbak Telang (Oxford: The Clarendon Press, 1980), p. 90.

⁶³ Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol. XXVI, The Satapatha-Brahmana: Part II Book III and IV, trans. by Julius Eggeling (Oxford: The Clarendon Press, 1885), pp. 52, 149-150.

⁶⁴ "Garuda," The New Encyclopedia Britannica (1974), p. 425.; Barth, op.cit., p. 168.

⁶⁵ Coomaraswamy, loc.cit. .

⁶⁶ หมู่ภูตวิฆาตชิลยะนี้ถือกำเนิดมาจากกระติ (Krti) โอรสที่เกิดขึ้นทางสติปัญญาของพระพรหมและสุมติ (Sumati) มีจำนวน 60,000 คน บำเพ็ญตบะด้วยการทรมานตนทั้งหมดมีความสูงเท่ากันกับนิ้วหัวแม่มือ และมีความเจริญเจิดจ้าแจ่มจรัสเหมือนกับดวงอาทิตย์อันรอนแรง อ้างถึงใน Shastri Manmatha Nath Dutt, The Garuda Puranam (Calcutta: Society for the Resuscitation of Indian Literature, 1908),

p. 14.

⁶⁷Ganguli, loc.cit.; William Buck, Ramayana (California: University of California Press, 1976), pp. 145-154.

⁶⁸Ganguli, loc.cit. .

⁶⁹Ibid. , pp. 56-57 ; Fergusson, op.cit., p. 51.

⁷⁰J.L. Shastri, ed., Ancient Indian Tradition & Mythology, Vol. 7, The Bhagavata-Purana, Part I, trans. by Ganesh Vasudeo Tagare (2nd ed.; Delhi: Motilal Banarsidass, 1979), p. 285 ; Dutt, loc.cit. .

⁷¹Buitenan, op.cit., pp. 146-150, 257 ; Ganguli, op.cit., pp. 133-138.

⁷²Buitenan, op.cit., p. 78.

⁷³Buck, loc.cit. ; Ganguli, op.cit., pp. 78-79.

⁷⁴Ibid., p. 74.

⁷⁵Dutt, op.cit., p. 9.

⁷⁶Ganguli, loc.cit. .

⁷⁷ยมโดย เพ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 16-17.

⁷⁸C. Rajagopalachari, Ramayana (bombay: Bharatiya vidya Bhavan, 1980), p. 207.

⁷⁹Akhtar, op.cit., p. 140.

⁸⁰ยมโดย เพ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 102.

⁸¹Donald A. Mackenzie, Indian Myth and Legend (New Delhi:Sona Publications,1971), p. 406.

⁸²Kisali Mohan Ganguli, trans., The Mahabharata of Krishna-Dwaipaya Vyasa, Vol.IV, Virata Parva, Udyoga Parva (3rd ed.;New Delhi : Munshiram Manoharlal,1976), pp. 126-127.

⁸³ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ในภาคผนวกของมโดย เฟื่องพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 158,119-124.

⁸⁴Buitenan, loc.cit..

⁸⁵Har Dayal, The Bodhisattva Doctrin in Buddhist Sanskrit Literature (2nd ed.; Delhi: Motilal Banasidass,1970) pp. 29,38,39.

⁸⁶Burgess, op.cit., pp. 38,90-91, 94-95, 182 ; Alice Getty, The Gods of Northern Buddhism (Tokyo: Charles E. Tuttle Company,1962), p. 50.

⁸⁷Ibid., pp. 20,50,173.

⁸⁸Dayal, op.cit., pp. 184-185, 199.

⁸⁹Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol, XXI, The Saddharma-Pundarika or The Lotus of the True Law, trans. by H. Kern (Delhi: Motilal Banarsidass,1968), pp. 16-23, 69-70, 161-162, 227-254 ; Fredrich Max Muller, ed., The Sacred Books of the East, Vol XLIX, Buddhist Mahayana Texts, Part II, trans. by E.B. Cowell (Delhi: Motilal Banarsidass,1972), pp. 1-72.

⁹⁰แสง มนวิฑูร, ผู้แปล , กัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน (พระนคร: กรมศิลปากร,2521), หน้า 494,657 ; แสง มนวิฑูร, ผู้แปล , กัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอน 2 (พระนคร: กรมศิลปากร,2614), หน้า 769,811.

⁹¹Dayal, op.cit., pp. 199-200.

⁹²ยมโดย เฟ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 86.

⁹³Cóomaraswamy, op.cit., p. 15.

⁹⁴พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 26 พระสุตตันตปิฎก, เล่ม 13 สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2500), หน้า 408-409. และ ชาตกัฎฐกถา ภาค 10 มหานิบาต หน้า 201 อ้างถึงใน ยมโดย เฟ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 61-62.

⁹⁵นอกจากจะมีใน พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 13 สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรคแล้ว วรรณคดีที่ปรากฏในไทยเช่น ไตรภูมิพระร่วงและไตรภูมิโลกวินิจยกถาก็ได้แสดงข้อความที่คล้ายคลึงกันนี้ด้วยดู พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2515), หน้า 36 ; พระยาธรรมปรีชา(แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจยกถา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) (พระนคร: กรมศิลปากร, 2520), หน้า 223-225.

⁹⁶เรื่องเดียวกัน,. หน้า 225.

⁹⁷อธิบายภูมิประกอบด้วย 1. นิริยะ (นรก) 2. ตีรจันดาโยนิ (กำเนิดตีรจันดา) 3. ปิตติวิสัยะ (แดนเปรต) 4. อสุรกาย (กายอสุระ) ดู พระสาสน์โสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน), 45 พรรษาของพระพุทธเจ้า เล่ม 2 พรรษาที่ 6-9 (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2510) หน้า 77, 81, 98.

⁹⁸พระยาธรรมปรีชา(แก้ว), เรื่องเดิม, หน้า 253-254.

⁹⁹ยมโดย เฟ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 86.

¹⁰⁰E.B. Cowell, ed., The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. III, trans. by H.T. Francis and R.A. Neil (2nd ed.; Delhi: Cosmo Publications, 1979), pp. 123-125.

¹⁰¹ Ibid., pp.60-62.

¹⁰² E.B. Cowell, ed., The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol.I , trans. by Robert Chalmers (2nd ed., Delhi:Cosmo Publications,1973), pp. 76-83.

¹⁰³ พระพุทธโฆสเถระ, สมังควลีลาสี่ปี ที่มณีนิยายภูฏาน ภาค 2 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 383 อ้างถึงใน ยมโดย เพ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 68-69 ; พระปริยัติเวที, พระไตรปิฎก (ฉบับแปลย่อ) พระสุตตันตปิฎก(ที่มณีนิยาย) (ม.ป.ท.: ม.ป.ท.,2513), หน้า 202.

¹⁰⁴ Cowell, The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. III , p. 240.

¹⁰⁵ E.W.Cowell, ed., The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. V , trans. by H.T. Francis (3rd ed., London : Luzac & Company, Ltd.,1969), pp. 93-97.

¹⁰⁶ Cowell, The Jātakas or Stories of Buddha's Former Births, Vol.V, pp. 42-48.

¹⁰⁷ E.B. Cowell, ed., The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. II , trans. by W.h.D. Rouse (2nd ed. ; Delhi: Cosmo Publications,1973), pp. 9-11.

¹⁰⁸ Cowell, The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. V , p. 93.

¹⁰⁹ ยมโดย เพ็งพงศา, เรื่องเดิม, หน้า 135-136.

¹¹⁰ พระยาธรรมปรีชา(แก้ว), เรื่องเดิม, หน้า 243-246.

¹¹¹ Cowell, The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol.

III, pp. 239-241.

¹¹² Cowell, The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. V, p. 48.

¹¹³ Cowell, The Jatakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. II, pp. 10-11.

¹¹⁴ พระปริยัติเวที, เรื่องเดิม, หน้า 202 ; Cowell, The Jātakas or Stories of the Buddha's Former Births, Vol. I, pp. 80-81.